

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια (1. Dīgha
Nikāya - Aṭṭhakathā)
2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο (2. Mahāvaggaṭṭhakathā)
  1. Σχόλια για τη μεγάλη ομιλία για την καταγωγή
(1. Mahāpadānasuttavaṇṇanā)

[DN 14, PTS 2.1-2.54]

PaliVerse

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια

---

2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Dīghanikāye

Mahāvaggaṭṭhakathā

1. Mahāpadānasuttavaṇṇanā

Pubbenivāsapaṭisaṃyuttakathā

1. Evaṃ me sutaṃ...pe... karerikuṭṭikāyanti mahāpadānasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā - karerikuṭṭikāyanti karerīti varuṇarukkhaṣṣa nāmaṃ, karerimaṇḍapo tassā kuṭṭikāya dvāre ṭhito, tasmā “karerikuṭṭikā”ti vuccati, yathā kosambarukkhaṣṣa dvāre ṭhitattā “kosambakuṭṭikā”ti. Antojetavane kira karerikuṭṭi kosambakuṭṭi gandhakuṭṭi salaḷāgāranti cattāri mahāgehāni, ekekaṃ sataṣaḥsapariccāgena nipphannaṃ. Tesu salaḷāgāraṃ raññā pasenadinā kāritaṃ, sesāni anāthapiṇḍikena kāritāni. Iti bhagavā anāthapiṇḍikena gahapatinā thambhānaṃ upari kāritāya devavimānakappāya karerikuṭṭikāyaṃ viharati. Pacchābhattanti ekāsanikakhalupacchābhattikānaṃ pātova bhuttānaṃ antomajjhanhikepi pacchābhattameva. Idha pana pakatibhattassa pacchato “pacchābhatta”nti adhippetāṃ. Piṇḍapātaṭikkantānanti piṇḍapātato ṭaṭikkantānaṃ, bhattakiccaṃ niṭṭhapetvā uṭṭhitānanti attho.

Karerimaṇḍalamāḷeti tasseva karerimaṇḍapassa avidūre katāya nisīdanasālāya. So kira karerimaṇḍapo gandhakuṭṭikāya ca sālāya ca antare hoti, tasmā gandhakuṭṭi karerikuṭṭikāpi sālāpi - “karerimaṇḍalamāḷo”ti vuccati. Pubbenivāsapaṭisaṃyuttāti “ekampi jātiṃ, dvepi jātiyo”ti evaṃ vibhattenā pubbenivutthakkhandhasantānasaṅkhātena pubbenivāsena saddhiṃ yojetvā pavattitā. Dhammīti dhammasaṃyuttā.

Udapādīti aho acchariyaṃ dasabalassa pubbenivāsaññaṃ, pubbenivāsaṃ nāma ke anussaranti, ke nānussarantīti. Titthiyā anussaranti, sāvaka ca paccekabuddhā ca buddhā ca anussaranti. Kataratitthiyā anussaranti? Ye aggappattakammavādino, tepi cattālīsaṃyeva kappe anussaranti, na tato paraṃ. Sāvaka kappasatasahassaṃ anussaranti. Dve aggasāvaka asaṅkhyeyyañceva kappasatasahassañca. Paccekabuddhā dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca. Buddhānaṃ pana ettakanti paricchedo natthi, yāvatakaṃ ākaṅkhanti, tāvatakaṃ anussaranti.

Titthiyā khandhapaṭipāṭiyā anussaranti, paṭipāṭiṃ muñcitvā na sakkonti. Paṭipāṭiyā anussarantāpi asaṅñabhavaṃ patvā khandhappavattiṃ na passanti, jāle patitā kuṇṭhā viya, kūpe patitā paṅgulā viya ca honti. Te tattha ṭhatvā “ettakameva, ito paraṃ natthī”ti diṭṭhiṃ gaṇhanti. Iti titthiyānaṃ pubbenivāsānussaraṇaṃ andhānaṃ

yaṭṭhikoṭṭigamanam viya hoti. Yathā hi andhā yaṭṭhikoṭṭiggāhake satiyeva gacchanti, asati tattheva nisīdanti, evameva titthiyā khandhapaṭipāṭiyāva anussarituṃ sakkonti, paṭipāṭiṃ vissajjetvā na sakkonti.

Sāvakāpi khandhapaṭipāṭiyāva anussaranti, asaññabhavam patvā khandhappavattiṃ na passanti. Evaṃ santēpi te vaṭṭe saṃsaraṇakasattānaṃ khandhānaṃ abhāvakālo nāma natthi. Asaññabhava pana pañcakappasatāni pavattantīti tattakam kalam atikkamitvā buddhehi dinnanaye ṭhatvā parato anussaranti; seyyathāpi āyasmā sobhito. Dve aggasāvakā pana paccekabuddhā ca cutipaṭisandhiṃ oloketvā anussaranti. Buddhānaṃ cutipaṭisandhikiccam natthi, yaṃ yaṃ ṭhānaṃ passitukāmā honti, taṃ tadeva passanti.

Titthiyā ca pubbenivāsaṃ anussaramānā attanā diṭṭhakatasutameva anussaranti. Tathā sāvakā ca paccekabuddhā ca. Buddhā pana attanā vā parehi vā diṭṭhakatasutaṃ sabbameva anussaranti.

Titthiyānaṃ pubbenivāsaññaṃ khajjopanakaobhāsasadisam, sāvakānaṃ padīpobhāsasadisam, aggasāvakānaṃ osadhitārakobhāsasadisam, paccekabuddhānaṃ candobhāsasadisam, buddhānaṃ saradasūriyamaṇḍalobhāsasadisam. Tassa ettakāni jātisatāni jātisahassāni jātisatasahassānīti vā ettakāni kappasatāni kappasahassāni kappasatasahassānīti vā natthi, yaṃ kiñci anussarantassa neva khalitam, na paṭighātam hoti, āvajjanapaṭibaddhameva ākaṇkhamanasikāraccittuppadapaṭibaddhameva hoti. Dubbalapattapuṭe vegakkhittanārāco viya, sinerukūṭe vissatṭhaindavajiraṃ viya ca asajjamānameva gacchati. “Aho mahantaṃ bhagavato pubbenivāsaññaṃ”nti evaṃ bhagavantaṃyeva ārabba kathā uppannā, jātā pavattāti attho. Taṃ sabbampi saṅkhepato dassetuṃ “itipi pubbenivāso, itipi pubvenivāso”ti ettakameva pāḷiyaṃ vuttaṃ. Tattha itipīti evampi.

2-3. Assosi kho...pe... atha bhagavā anuppattoti ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ brahmajālasuttavaṇṇanāyaṃ vuttameva. Ayameva hi viseso - tattha sabbaññutaññāṇena assosi, idha dibbasotena. Tattha ca vaṇṇāvaṇṇakathā vippakatā, idha pubbenivāsakathā. Tasmā bhagavā - “ime bhikkhū mama pubbenivāsaññaṃ ārabba guṇaṃ thomenti, pubbenivāsaññaṃ pana me nipphattiṃ na jānanti; handa nesaṃ tassa nipphattiṃ kathetvā dassāmī”ti āgantvā pakatīyāpi buddhānaṃ nisīditvā dhammadesanattameva ṭhapite taṅkhaṇe bhikkhūhi papphoṭetvā dinne varabuddhāsane nisīditvā “kāya nuttha, bhikkhave”ti pucchāya ca “idha, bhante”tiādipaṭivacanassa ca pariyoṣāne tesam pubbenivāsapāṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathetukāmo iccheyyātha notīdimāha. Tattha iccheyyātha notī iccheyyātha nu. Atha naṃ pahaṭṭhamānasā bhikkhū yācamānā etassa bhagavātiādīmāṃsu. Tattha etassāti etassa dhammikathākaraṇassa.

4. Atha bhagavā tesam yācanaṃ gahetvā kathetukāmo “tena hi, bhikkhave, suñāthā”ti te sotāvadhāraṇasādhukamanasikāresu niyojetvā aññesaṃ asādhāraṇaṃ chinnavatūmakānussaraṇaṃ pakāsetukāmo ito so, bhikkhavetiādīmāha. Tattha yaṃ vipassīti yasmiṃ kappe vipassī. Ayañhi ‘ya’nti saddo “yaṃ me, bhante, devānaṃ tāvatimsānaṃ sammukhā sutam sammukhā paṭiggahitaṃ, ārocemi taṃ, bhagavato”tiādīsu paccattavacane dissati. “Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi”tiādīsu upayogavacane. “Atṭhānametaṃ, bhikkhave,

anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā''tiādīsu karaṇavacane. Idha pana bhummattheti daṭṭhabbo. Tena vuttaṃ - ''yasmim kappe''ti. Udapādīti dasasahassilokadhātum unnādentō uppajji.

Bhaddakappeti pañcabuddhuppādapaṭimaṇḍitattā sundarakappe sarakappeti bhagavā imaṃ kappam thomento evamāha. Yato paṭṭhāya kira amhākaṃ bhagavatā abhinīhāro kato, etasmim antare ekakappepi pañca buddhā nibbattā nāma natthi. Amhākaṃ bhagavato abhinīhārassa purato pana taṇhaṅkaro, medhaṅkaro, saraṇaṅkaro, dīpaṅkaroti cattāro buddhā ekasmim kappe nibbattiṃsu. Tesam orabhāge ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ buddhasuññameva ahosi.

Asaṅkhyeyyakappapariyosāne pana koṇḍañño nāma buddho ekova ekasmim kappe uppanno. Tatopi asaṅkhyeyyaṃ buddhasuññameva ahosi.

Asaṅkhyeyyakappapariyosāne maṅgalo, sumano, revato, sobhitoti cattāro buddhā ekasmim kappe uppannā. Tatopi asaṅkhyeyyaṃ buddhasuññameva ahosi.

Asaṅkhyeyyakappapariyosāne pana ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari anomadassī, padumo, nāradoti tayo buddhā ekasmim kappe uppannā. Tatopi asaṅkhyeyyaṃ buddhasuññameva ahosi. Asaṅkhyeyyakappapariyosāne pana ito kappasatasahassānaṃ upari padumuttaro bhagavā ekova ekasmim kappe uppanno. Tassa orabhāge ito tiṃsakappasahassānaṃ upari sumedho, sujātoti dve buddhā ekasmim kappe uppannā. Tato orabhāge ito aṭṭhārasannaṃ kappasahassānaṃ upari piyadassī, atthadassī, dhammadassīti tayo buddhā ekasmim kappe uppannā. Atha ito catunavutikappe siddhattho nāma buddho ekova ekasmim kappe uppanno. Ito dve navutikappe tisso, phussoti dve buddhā ekasmim kappe uppannā. Ito ekanavutikappe vipassī bhagavā uppanno. Ito ekatiṃse kappe sikhī, vessabhūti dve buddhā uppannā. Imasmim bhaddakappe kakusandho, koṇāgamano, kassapo, gotamo amhākaṃ sammāsambuddhoti cattāro buddhā uppannā, metteyyo uppajjissati. Evamayaṃ kappo pañcabuddhuppādapaṭimaṇḍitattā sundarakappo sarakappoti bhagavā imaṃ kappam thomento evamāha.

Kiṃ panetaṃ buddhānaṃyeva pākaṭaṃ hoti - ''imasmim kappe ettakā buddhā uppannā vā uppajjissantīti vā''ti, udāhu aññesampi pākaṭaṃ hotīti? Aññesampi pākaṭaṃ hoti. Kesaṃ? Suddhāvāsabrahmaṇaṃ. Kappasaṇṭhānakālasmiñhi ekamasaṅkhyeyyaṃ ekaṅgaṇaṃ hutvā ṭhite lokasannivāse lokassa saṇṭhānatthāya devo vassitum ārabhati. Āditova antaraṭṭhake himapāto viya hoti. Tato tilamattā kaṇamattā taṇḍulamattā mugga-māsa-badara-āmalaka-eḷāluka-kumbhaṇḍa-alābumattā udakadhārā hutvā anukkamena usabhadveusabhaaḍḍhagāvutagāvutadvegāvutaadḍhayanayanoyanadvijojana...pe... yojanasatayojanasahassayojanasatasahassamattā hutvā koṭisatasahassacakkavāḷabbhantare yāva avinaṭṭhabrahmalokā pūretvā tiṭṭhanti. Atha taṃ udakaṃ anupubbena bhassati, bhassante udaye pakatidevalokaṭṭhānesu devalokā saṇṭhahanti, tesam saṇṭhahanavidhānaṃ visuddhimagge pubbenivāsakathāyaṃ vuttameva.

Manussalokasaṇṭhahanatṭhānaṃ pana patte udaye dhamakaraṇamukhe pihite viya vātavasena taṃ udakaṃ santiṭṭhati, udakapiṭṭhe uppalinipaṇṇaṃ viya pathavī saṇṭhahati. Mahābodhipallaṅko vinassamāne loke pacchā vinassati, saṇṭhahamāne paṭhamam saṇṭhahati. Tattha pubbanimittaṃ hutvā eko paduminigaccho uppajjati, tassa sace tasmim kappe buddho nibbattissati, pupphaṃ uppajjati. No ce, nuppajjati. Uppajjamānañca sace eko buddho nibbattissati, ekaṃ uppajjati. Sace dve, tayo,

cattāro, pañca buddhā nibbattissanti, pañca uppajjanti. Tāni ca kho ekasmiṃyeva nāle kaṇṇikābaddhāni hutvā. Suddhāvāsabrahmāno “āyāma, mayaṃ mārīsā, pubbanimittam passissāmā”ti mahābodhipallaṅkaṭṭhānaṃ āgacchanti, buddhānaṃ anibbattanakappe pupphaṃ na hoti. Te pana apupphitagaccham disvā - “andhakāro vata bho loko bhavissati, matā matā sattā apāye pūressanti, cha devalokā nava brahmalokā suññā bhavissanti”ti anattamanā honti. Pupphitakāle pana pupphaṃ disvā - “sabbaññubodhisattesu mātukucchiṃ okkamantesu nikkhamantesu sambujjhantesu dhammacakkaṃ pavattentesu yamakapāṭihāriyaṃ karontesu devorohanaṃ karontesu āyusaṅkhāraṃ ossajjantesu parinibbāyantesu dasasahassacakkavālakampanādīni pāṭihāriyāni dakkhissāmā”ti ca “cattāro apāyā parihāyissanti, cha devalokā nava brahmalokā paripūressanti”ti ca attamanā udānaṃ udānentā attano attano brahmalokaṃ gacchanti. Imasmiṃ bhaddakappe pañca padumāni uppajjimsu. Tesam nimittānaṃ ānubhāvena cattāro buddhā uppannā, pañcamo uppajjissati. Suddhāvāsabrahmānopi tāni padumāni disvā imamatthaṃ jānimsu. Tena vuttaṃ - “aññesampi pākaṭaṃ hoti”ti.

Āyuparicchedavaṇṇanā

5-7. Iti bhagavā - “ito so, bhikkhave”tiādinā nayena kappaparicchedavasena pubbenivāsaṃ dassetvā idāni tesam buddhānaṃ jātiparicchedādivasena dassetuṃ vipassī, bhikkhavietiādimāha. Tattha āyuparicchede parittaṃ lahukanti ubhayametaṃ appakasseva vevacanaṃ. Yañhi appakaṃ, taṃ parittañceva lahukañca hoti.

Appaṃ vā bhiyyoti vassasatato vā upari appaṃ, aññaṃ vassasataṃ apatvā vīsaṃ vā tiṃsaṃ vā cattālīsaṃ vā paṇṇāsaṃ vā saṭṭhi vā vassāni jīvati. Evaṃ dīghāyuko pana atidullabho, asuko kira evaṃ ciraṃ jīvātīti tattha tattha gantvā daṭṭhabbo hoti. Tattha visākhā upāsikā vīsavassasataṃ jīvati, tathā pokkharasāti brāhmaṇo, brahmāyu brāhmaṇo, selo brāhmaṇo, bāvariya brāhmaṇo, ānandatthero, mahākassapattheroti. Anuruddhatthero pana vassasatañceva paṇṇāsañca vassāni, bākulatthero vassasatañceva saṭṭhi ca vassāni. Ayaṃ sabbadīghāyuko. Sopi dve vassasatāni na jīvati.

Vipassīdayo pana sabbepi bodhisattā mettāpubbabhāgena somanassasahagataññasampayuttaasaṅkhārikacittena mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhiṃsu. Tena cittena gahitāya paṭisandhiyā asaṅkhyeyyaṃ āyu, iti sabbe buddhā asaṅkhyeyyāyukā. Te kasmā asaṅkhyeyyaṃ na aṭṭhaṃsu? Utubhojanavipattiya. Utubhojanavasena hi āyu hāyatipi vaḍḍhatipi.

Tattha yadā rājāno adhammikā honti, tadā uparājāno, senāpati, seṭṭhi, sakalanagaraṃ, sakalaraṭṭhaṃ adhammikameva hoti; atha tesam ārakkhadevatā, tāsam devatānaṃ mittā bhūmaṭṭhadevatā, tāsam devatānaṃ mittā ākāsaṭṭhakadevatā, ākāsaṭṭhakadevatānaṃ mittā uṇhavalāhakā devatā, tāsam mittā abbhavalāhakā devatā, tāsam mittā sītavalāhakā devatā, tāsam mittā vassavalāhakā devatā, tāsam mittā cātumahārājikā devatā, tāsam mittā tāvatimsā devatā, tāsam mittā yāmā devatāti evamādi. Evaṃ yāva bhavaggā ṭhapetvā ariyasāvake sabbā devabrahmaparisāpi adhammikāva honti. Tāsam adhammikatāya visamaṃ candimasūriyā pariharanti, vāto yathāmaggena na vāyati, ayathāmaggena vāyanto ākāsaṭṭhakavimānāni khobheti, vimānesu khobhitesu devatānaṃ kīlanatthāya cittāni na namanti, devatānaṃ kīlanatthāya cittesu anamantesu sītuṇhabhedo utu yathākālena na sampajjati, tasmīṃ asampajjante na sammā devo vassati, kadāci

vassati, kadāci na vassati; katthaci vassati, katthaci na vassati, vassantopi vappakāle añkurakāle nāḷakāle pupphakāle khīraggahaṇādikālesu yathā yathā sassānaṃ upakāro na hoti, tathā tathā vassati ca vigacchati ca, tena sassāni visamapākāni honti, vigatagandhavaṇṇarasādisampannāni. Ekabhājane pakkhittataṇḍulesupi ekasmiṃ padese bhattaṃ uttaṇḍulaṃ hoti, ekasmiṃ atikilinnaṃ, ekasmiṃ samapākaṃ. Taṃ paribhuttaṃ kucchiyampi tīhākārehi paccati. Tena sattā bahvābādhā ceva honti, appāyukā ca. Evaṃ tāva utubhojanavasena āyu hāyati.

Yadā pana rājāno dhammikā honti, tadā uparājānopi dhammikā hontīti purimanayeneva yāva brahmalokā sabbepi dhammikā honti. Tesaṃ dhammikattā samaṃ candimasūriyā pariharanti, yathāmaggena vāto vāyati, yathāmaggena vāyanto ākāsaṭṭhakavimānāni na khobheti, tesaṃ akhobhā devatānaṃ kiḷanattāya cittāni namanti. Evaṃ kālena utu sampajjati, devo sammā vassati, vappakālato paṭṭhāya sassānaṃ upakāraṃ karonto kāle vassati, kāle vigacchati, tena sassāni samapākāni sugandhāni suvaṇṇāni surasāni ojavantāni honti, tehi sampāditāṃ bhojanaṃ paribhuttampi sammā paripākaṃ gacchati, tena sattā arogā dīghāyukā honti. Evaṃ utubhojanavasena āyu vaḍḍhati.

Tattha vipassī bhagavā asītivassasahassāyukakāle nibbatto, sikhī sattativassasahassāyukakāleti idaṃ anupubbena parihīnasadisāṃ kataṃ, na pana evaṃ parihīnaṃ, vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṃ. Kathaṃ? Imasmiṃ tāva kappe kakusandho bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto, āyuppaṃ māṇaṃ pañca koṭṭhāse katvā cattāri ṭhatvā pañcame vijjamāneyeva parinibbuto. Taṃ āyu parihāyamānaṃ dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkhyeyyaṃ hutvā tato parihāyamānaṃ tiṃsavassasahassakāle ṭhitaṃ; tadā koṇāgamano bhagavā nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṃ āyu dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkhyeyyaṃ hutvā parihāyitvā vīsativassasahassakāle ṭhitaṃ; tadā kassapo bhagavā nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṃ āyu dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkhyeyyaṃ hutvā parihāyitvā vassasatakālaṃ pattaṃ, atha amhākaṃ sammāsambuddho nibbatto. Evaṃ anupubbena parihāyitvā parihāyitvā vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṃ. Tattha yaṃ yaṃ āyuparimāṇesu manussesu buddhā nibbattanti, tesampi taṃ tadeva āyuparimāṇaṃ hotīti veditabbaṃ.

Āyuparicchedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bodhiparicchedavaṇṇanā

8. Bodhiparicchede pana pāṭaliyā mūleti pāṭalirukkhassa heṭṭhā. Tassā pana pāṭaliyā khandho taṃ divasaṃ paṇṇāsaratano hutvā abbhuggato, sākhā paṇṇāsaratanaṭi ubbedhena ratanasataṃ ahosi. Taṃ divasañca sā pāṭali kaṇṇikābaddhehi viya pupphehi mūlato paṭṭhāya ekasañchannā ahosi, dibbagandhaṃ vāyati. Na kevalaṇca tadā ayameva pupphitā, dasasahassacakkavāḷe sabbapāṭaliyo pupphitā. Na kevalaṇca pāṭaliyo, dasasahassacakkavāḷe sabbarukkhānaṃ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, latāsu latāpadumāni, ākāse ākāsapadumāni pupphitāni, pathavitalaṃ bhinditvāpi mahāpadumāni utṭhitāni. Mahāsamuddopi pañcavaṇṇehi padumehi nīluppalarattuppalehi ca sañchanno ahosi. Sakaladasasahassacakkavāḷaṃ dhajamālākulaṃ tattha tattha nibaddhapupphadāmaṃ vissaṭṭhamālāguḷavippakiṇṇaṃ nānāvaṇṇakusumasamujjalaṃ nandanavanacittalatāvanamissakavanaphārusakavanasadisaṃ ahosi.

Puratthimacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussitaddhajā pacchimacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ abhihananti. Pacchimadakkhiṇauttaracakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussitaddhajā dakkhiṇacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ abhihananti. Evaṃ aññamaññasirīsampattāni cakkavālāni ahesuṃ. Abhisambuddhoti sakalaṃ buddhaguṇavibhavasiriṃ paṭivijjhamāno cattāri saccāni abhisambuddho.

“Sikhī, bhikkhave, bhagavā araham sammāsambuddho puṇḍarīkassa mūle abhisambuddho”tiādīsupi imināva nayena padavaṇṇanā veditabbā. Ettha pana puṇḍarīkoti setambarukkho. Tassāpi tadeva parimāṇaṃ. Taṃ divasañca sopi dibbagandhehi pupphehi susaṇṇhanna ahoṣi. Na kevalaṇca pupphehi, phalehipi saṇṇhanna ahoṣi. Tassa ekato taruṇāni phalāni, ekato majjhimāni phalāni, ekato nātipakkāni phalāni, ekato supakkāni pakkhattadibbojāni viya surasāni olambanti. Yathā so, evaṃ sakaladasasahassacakkavālesu pupphūpagarukkā pupphehi, phalūpagarukkā phalehi paṭimaṇḍitā ahesuṃ.

Sāloti sālarukkho. Tassāpi tadeva parimāṇaṃ, tatheva pupphasirīvibhavo veditabbo. Sirīsarukkhepi eseva nayo. Udumbararukkhe pupphāni nāhesuṃ, phalavibhūti panettha ambe vuttanayāva, tathā nigrodhe, tathā assatthe. Iti sabbabuddhānaṃ ekova pallaṅko, rukkhā pana aññepi honti. Tesu yassa yassa rukkhassa mūle catumaggañāsaṅkhātābodhiṃ buddhā paṭivijjhanti, so so bodhīti vuccati. Ayaṃ bodhiparicchedo nāma.

Sāvakayugaparicchedavaṇṇanā

9. Sāvakayugaparicchede pana khaṇḍatissanti khaṇḍo ca tisso ca. Tesu khaṇḍo ekapitiko kaniṭṭhabhātā, tisso purohitaputto. Khaṇḍo paññāpāramiyā matthakaṃ patto, tisso samādhīpāramiyā matthakaṃ patto. Agganti ṭhapetvā vipassīṃ bhagavantaṃ avasesehi saddhiṃ asadisaguṇatāya uttamaṃ. Bhaddayuganti aggattāyeva bhaddayugaṃ. Abhibhūsambhavanti abhibhū ca sambhavo ca. Tesu abhibhū paññāpāramiyā matthakaṃ patto. Sikhinā bhagavatā saddhiṃ aruṇavatito brahmalokaṃ gantvā brahmaparisāya vividhāni pāṭihāriyāni dassento dhammaṃ desetvā dasasahassilokadhātum andhakārena pharitvā - “kiṃ ida”nti sañjātasamvegānaṃ obhāsaṃ pharitvā - “sabbe me rūpañca passantu, saddaṇca suṇantū”ti adhiṭṭhahitvā - “ārambhathā”ti gāthādvayaṃ bhaṇanto saddaṃ sāvesi. Sambhavo samādhīpāramiyā matthakaṃ patto ahoṣi.

Soṇuttaranti soṇo ca uttaro ca. Tesupi soṇo paññāpāramiṃ patto, uttaro samādhīpāramiṃ patto ahoṣi. Vidhurasañjīvanti vidhuro ca sañjīvo ca. Tesu vidhuro paññāpāramiṃ patto ahoṣi, sañjīvo samādhīpāramiṃ patto. Samāpajjanabahulo rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭileṇamaṇḍapādīsu samāpattibalena jhāyanto ekadivasam araṇṇe nirodhaṃ samāpajji, atha naṃ vanakammikādayo “mato”ti sallakkhetvā jhāpesuṃ. So yathāparicchedena samāpattito uttāya cīvarāni papphoṭetvā gāmaṃ piṇḍāya pāvisi. Tadupādāyeva ca naṃ “sañjīvo”ti sañjāniṃsu. Bhiyyosuttaranti bhiyyoso ca uttaro ca. Tesu bhiyyoso paññāya uttaro, uttaro samādhinā aggo ahoṣi. Tissabhāradvājanti tisso ca bhāradvājo ca. Tesu tisso paññāpāramiṃ patto, bhāradvājo samādhīpāramiṃ patto ahoṣi. Sāriputtamoggallānanti sāriputto ca moggallāno ca. Tesu sāriputto paññāvisaye, moggallāno samādhivisaye aggo ahoṣi. Ayaṃ sāvakayugaparicchedo nāma.

Sāvakasannipātaparicchedavaṇṇanā

10. Sāvakasannipātaparicchede vipassissa bhagavato paṭhamasannipāto caturaṅgiko ahosi, sabbe ehibhikkhū, sabbe iddhiyā nibbattapattacīvarā, sabbe anāmantitāva āgatā, iti te ca kho pannarase uposathadivase. Atha satthā bījaniṃ gahetvā nisinno uposathaṃ osāresi. Dutiyatatiyesupi eseva nayo. Tathā sesabuddhānaṃ sabbasannipātesu. Yasmā pana amhākaṃ bhagavato paṭhamabodhiyāva sannipāto ahosi, idaṅca suttaṃ aparabhāge vuttaṃ, tasmā “mayhaṃ, bhikkhave, etarahi eko sāvakānaṃ sannipāto”ti anīṭṭhapetvā “ahosī”ti vuttaṃ.

Tattha aḍḍhateḷasāni bhikkhusatānīti purāṇajaṭilānaṃ sahaṣsaṃ, dvinnaṃ aggasāvakānaṃ parivārāni aḍḍhateyyasatānīti aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni. Tattha dvinnaṃ aggasāvakānaṃ abhinīhārato paṭṭhāya vatthum kathetvā pabbajjā dīpetabbā. Pabbajitānaṃ pana tesam mahāmoggallāno sattame divase arahattaṃ patto. Dhammasenāpati pannarasame divase gijjhakūṭapabbatamajjhe sūkarakhataleṇapabbhāre bhāgineyyassa dīghanakhapariḍḍhājakassa sajjite dhammayāge vedanāpariggahasuttante desiyamāne desanaṃ anubujjhamānaṃ ñāṇaṃ pesetvā sāvakaṃ pāramiññaṃ patto. Bhagavā therassa arahattappattiṃ ñatvā vehāsaṃ abbhuggantvā veḷuvaneyeva paccuṭṭhāsi. Thero - “kuhiṃ nu kho bhagavā gato”ti āvajjanto veḷuvane patiṭṭhitabhāvaṃ ñatvā sayampi vehāsaṃ abbhuggantvā veḷuvaneyeva paccuṭṭhāsi. Atha bhagavā pātimokkhaṃ osāresi. Taṃ sannipātaṃ sandhāya bhagavā - “aḍḍhateḷasāni bhikkhusatānī”ti āha. Ayaṃ sāvakasannipātaparicchedo nāma.

Upaṭṭhākaparicchedavaṇṇanā

11. Upaṭṭhākaparicchede pana ānandoti nibaddhupaṭṭhākabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Bhagavato hi paṭhamabodhiyaṃ anibaddhā upaṭṭhākā ahesum. Ekadā nāgasamālo pattacīvaraṃ gahetvā vicari, ekadā nāgito, ekadā upavāno, ekadā sunakkhatto, ekadā cundo samaṇuddeso, ekadā sāgato, ekadā meghiyo. Tattha ekadā bhagavā nāgasamālattherena saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno dvedhāpathaṃ patto. Thero maggā okkamma - “bhagavā, ahaṃ iminā maggena gacchāmī”ti āha. Atha naṃ bhagavā - “ehi bhikkhu, iminā maggena gacchāmā”ti āha. So - “handa, bhagavā, tumhākaṃ pattacīvaraṃ gaṇhatha, ahaṃ iminā maggena gacchāmī”ti vatvā pattacīvaraṃ chamāyaṃ ṭhapetum āraddho. Atha naṃ bhagavā - “āhara, bhikkhū”ti vatvā pattacīvaraṃ gahetvā gato. Tassapi bhikkhuno itarena maggena gacchato corā pattacīvaraṇceva hariṃsu, sīsaṅca bhindīsu. So - “bhagavā idāni me paṭisaraṇaṃ, na añño”ti cintetvā lohiteṇa gaḷiteṇa bhagavato santikaṃ agamāsi. “Kimidaṃ bhikkhū”ti ca vutte taṃ pavattiṃ ārocesi. Atha naṃ bhagavā - “mā cintayi, bhikkhu, etaṃyeva te kāraṇaṃ sallakkhetvā nivārayimhā”ti vatvā naṃ samassāsesi.

Ekadā pana bhagavā meghiyattherena saddhiṃ pācīnavaṃsamigadāye jantugāmaṃ agamāsi. Tatrāpi meghiyo jantugāme piṇḍāya caritvā nadītīre pāsādikaṃ ambavanaṃ disvā - “bhagavā, tumhākaṃ pattacīvaraṃ gaṇhatha, ahaṃ tasmiṃ ambavane samaṇadhammaṃ karomī”ti vatvā bhagavatā tikkhattum nivāriyamānopi gantvā akusalavitakkehi upadduto anvāsatto. Paccāgantvā taṃ pavattiṃ ārocesi. Tampi bhagavā - “idameva te kāraṇaṃ sallakkhetvā nivārayimhā”ti vatvā anupubbena sāvattiṃ agamāsi. Tattha gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane nisinno bhikkhusaṅghaparivuto bhikkhū āmantesi - “bhikkhave, idānimhi mahallako, ‘ekacce bhikkhū iminā maggena gacchāmā’ti vutte aññaṇa gacchanti, ekacce mayhaṃ pattacīvaraṃ nikkhipanti, mayhaṃ nibaddhupaṭṭhākaṃ ekaṃ bhikkhum jānāthā”ti. Bhikkhūnaṃ dhammasaṃvego

udapādi. Athāyasmā sārīputto uttāyāsānā bhagavantam vanditvā - “aham, bhante, tumheyyeva patthayamāno satasahassakappādhikam asaṅkhyeyyam pāramiyo pūrayim, nanu mādiso mahāpaṇṇo upatthāko nāma vaṭṭati, aham upatthahissāmī”ti āha. Tam bhagavā - “alam sārīputta, yassam disāyam tvam viharasi, asuññāyeva me sā disā, tava ovādo buddhānam ovādasadisō, na me tayā upatthākakiccam atthī”ti paṭikkhipi. Etenevupāyena mahāmoggallānam ādim katvā asītimahāsāvakā uttāhimsu. Te sabbepi bhagavā paṭikkhipi.

Ānandatthero pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha nam bhikkhū evamāhaṃsu - “āvuso, ānanda, bhikkhusaṅgho upatthākatthānam yācati, tvampi yācāhī”ti. So āha - “yācitvā laddhupatthānam nāma āvuso kīdisam hoti, kiṃ maṃ satthā na passati, sace rocissati, ānando maṃ upatthātūti vakkhati”ti. Atha bhagavā - “na, bhikkhave, ānando aññena ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upatthahissatī”ti āha. Tato bhikkhū - “utthehi, āvuso ānanda, utthehi āvuso ānanda, dasabalam upatthākatthānam yācāhī”ti āhaṃsu. Thero uttāhitvā cattāro paṭikkhepe, catasso ca āyācanāti attha vare yāci.

Cattāro paṭikkhepā nāma - “sace me, bhante, bhagavā attanā laddham paṇītam cīvaram na dassati, piṇḍapātam na dassati, ekagandhakuṭiyam vasitum na dassati, nimantanam gahetvā na gamissati, evāham bhagavantam upatthahissāmī”ti vatvā - “kiṃ panettha, ānanda, ādīnavam passasī”ti vutte - “sacāham, bhante, imāni vatthūni labhissāmi, bhavissanti vattāro - ‘ānando dasabalena laddham paṇītam cīvaram paribhuñjati, piṇḍapātam paribhuñjati, ekagandhakuṭiyam vasati, ekato nimantanam gacchati, etaṃ lābham labhanto tathāgataṃ upatthāti, ko evam upatthahato bhāro’ti” ime cattāro paṭikkhepe yāci.

Catasso āyācanā nāma - “sace, bhante, bhagavā mayā gahitanimantanam gamissati, sacāham tiroraṭṭhā tirojanapadā bhagavantam datthum āgataṃ parisam āgatakkhaṇe eva bhagavantam dassetum lacchāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati, tasmimyeva khaṇe bhagavantam upasaṅkमितum lacchāmi, yaṃ bhagavā mayham parammukhā dhammam deseti, tam āgantvā mayham kathessati, evāham bhagavantam upatthahissāmī”ti vatvā - “kam panettha, ānanda, ānisaṃsam passasī”ti vutte - “idha, bhante, saddhā kulaputtā bhagavato okāsam alabhantā maṃ evam vadanti - ‘sve, bhante ānanda, bhagavatā saddhim amhākam ghare bhikkham gaṇheyyāthā’ti, sace bhante bhagavā tattha na gamissati, icchitakkhaṇe yeva parisam dassetum, kaṅkhaṇca vinodetum okāsam na lacchāmi, bhavissanti vattāro - ‘kiṃ ānando dasabalam upatthāti, ettakampissa anuggaham bhagavā na karotī’ti. Bhagavato ca parammukhā maṃ pucchissanti - ‘ayam, āvuso ānanda, gāthā, idaṃ suttaṃ, idaṃ jātakam, kattha desita’nti. Sacāham tam na sampādayissāmi, bhavissanti vattāro - ‘ettakampi, āvuso, na jānāsi, kasmā tvam chāyā viya bhagavantam avijahanto dīgharattaṃ vicarasī’ti. Tenāham parammukhā desitassapi dhammassa puna kathanam icchāmī”ti imā catasso āyācanā yāci. Bhagavāpissa adāsi.

Evam ime attha vare gahetvā nibaddhupatthāko ahosi. Tasseva tṭhānantarassatthāya kappasatasahassam pūritānam pāramīnam phalam pāpuṇīti imassa nibaddhupatthākabhāvam sandhāya - “mayham, bhikkhave, etarahi ānando bhikkhu upatthāko aggupatthāko”ti āha. Ayam upatthākaparicchedo nāma.

12. Pitiparicchedo uttānatthoyeva.

Vihāraṃ pāvisīti kasmā vihāraṃ pāvisi? Bhagavā kira ettakaṃ kathetvā cintesi - “na tāva mayā sattannaṃ buddhānaṃ vaṃso niraṇṭaraṃ matthakaṃ pāpetvā kathito, ajja mayi pana vihāraṃ pavittṭhe ime bhikkhū bhiyyoso mattāya pubbenivāsaññaṃ ārabha vaṇṇaṃ kathayissanti. Athāhaṃ āgantvā niraṇṭaraṃ buddhavaṃsaṃ kathetvā matthakaṃ pāpetvā dassāmi”ti bhikkhūnaṃ kathāvārassa okāsaṃ datvā utṭhāyāsanā vihāraṃ pāvisi.

Yañcetaṃ bhagavā tantiṃ kathesi, tattha kappaparicchedo, jātiparicchedo, gottaparicchedo, āyuparicchedo, bodhiparicchedo, sāvakayugaparicchedo, sāvakasannipātaparicchedo, upaṭṭhākaparicchedo, pitiparicchedoti navime vārā āgatā, sambahulavāro anāgato, ānetvā pana dīpetabbo.

Sambahulavārakathāvaṇṇanā

Sabbabodhisattānañhi ekasmiṃ kulavaṃsānurūpe putte jāte nikkhamitvā pabbajitabbanti ayameva vaṃso, ayaṃ paveṇī. Kasmā? Sabbaññubodhisattānañhi mātukucchiṃ okkamanato paṭṭhāya pubbe vuttappakārāni anekāni pāṭihāriyāni honti, tatra nesaṃ yadi neva jātanagaraṃ, na pitā, na mātā, na bhariyā, na putto paññāyeyya, “imassa neva jātanagaraṃ, na pitā, na bhariyā, na putto paññāyati, devo vā sakko vā māro vā brahmā vā esa maññe, devānañca īdisaṃ pāṭihāriyaṃ anacchariya”nti maññamāno jano neva sotabbaṃ, na saddhātappaṃ maññeyya. Tato abhisamayo na bhavēyya, abhisamaye asati niratthakova buddhuppādo, aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti. Tasmā sabbabodhisattānaṃ - “ekasmiṃ kulavaṃsānurūpe putte jāte nikkhamitvā pabbajitabba”nti ayameva vaṃso ayaṃ paveṇī. Tasmā puttādīnaṃ vasena sambahulavāro ānetvā dīpetabbo.

Sambahulaparicchedavaṇṇanā

Tattha -

Samavattakkhandho atulo, suppabuddho ca uttaro;
Satthavāho vijitaseno, rāhulo bhavati sattamoti.

Ete tāva sattannampi bodhisattānaṃ anukkameneva satta puttā veditabbā.

Tattha rāhulabhadde tāva jāte paṇṇaṃ āharitvā mahāpurisassa hatthe ṭhapayimṃsu. Athassa tāvadeva sakalasārīraṃ khobhetvā puttasiṇeho aṭṭhāsi. So cintesi - “ekasmiṃ tāva jāte evarūpo puttasiṇeho, parosahassaṃ kira me puttā bhavissanti, tesu ekekasmiṃ jāte idaṃ sinehabandhanaṃ evaṃ vaḍḍhantaṃ dubbhejjaṃ bhavissati, rāhu jāto, bandhanaṃ jāta”nti āha. Taṃ divasameva ca rajjaṃ pahāya nikkhanto. Esa nayo sabbesaṃ puttuppattiyanti. Ayaṃ puttaparicchedo.

Sutanā sabbakāmā ca, sucittā atha rocinī;
Rucaggaṭī sunandā ca, bimbā bhavati sattamāti.

Etā tesāṃ sattannampi puttānaṃ mātaro ahesuṃ. Bimbādevī pana rāhulakumāre jāte rāhulamātāti paññāyittha. Ayaṃ bhariyaparicchedo.

Vipassī kakuṣandhoti ime pana dve bodhisattā payuttaājāññarathamāruyha mahābhiniikkhamaṇaṃ nikkhamimṃsu. Sikhī koṇāgamanoti ime dve hatthikkhandhavaragatā hutvā nikkhamimṃsu. Vessabhū suvaṇṇasavikāya nisīditvā nikkhami. Kassapo uparipāsāde mahātale nisinnova ānāpānacatutthajjhānaṃ

nibbattetvā jhānā uṭṭhāya taṃ jhānaṃ pādaṃ katvā - “pāsādo uggantvā bodhimaṇḍe otarātū”ti adhiṭṭhāsi. Pāsādo ākāseṇa gantvā bodhimaṇḍe otari. Mahāpurisopi tato otarivā bhūmiyaṃ tathā - “pāsādo yathāṭṭhāneyeva paṭiṭṭhātū”ti cintesi. So yathāṭṭhāne paṭiṭṭhāsi. Mahāpurisopi satta divasāni padhānāmanuyuñjitvā bodhipallaṅke nisīditvā sabbaññutaṃ paṭivijjhi. Amhākaṃ pana bodhisatto kaṇṭakaṃ assavaramāruyha nikkhantoti. Ayaṃ yānaparicchedo.

Vipassissa pana bhagavato yojanappamāṇe padese vihāro paṭiṭṭhāsi, sikhissa tigāvute, vessabhussa aḍḍhayaḍḍhayaṇe, kakusandhassa gāvute, koṇāgamanassa aḍḍhagāvute, kassapassa vīsatusabhe. Amhākaṃ bhagavato pakatimānena soḷasakarīse, rājamānena aṭṭhakarīse padese vihāro paṭiṭṭhitoti. Ayaṃ vihāraparicchedo.

Vipassissa pana bhagavato ekaratanāyāmā vidatthivithārā aṭṭhaṅgulubbedhā suvaṇṇiṭṭhakā kāretvā cūḷasena chādetvā vihāraṭṭhānaṃ kiṇiṃsu. Sikhissa suvaṇṇayaṭṭhiphālehi chādetvā kiṇiṃsu. Vessabhussa suvaṇṇahatthipādāni kāretvā tesāṃ cūḷasena chādetvā kiṇiṃsu. Kakusandhassa vuttanayeneva suvaṇṇiṭṭhakāhi chādetvā kiṇiṃsu. Koṇāgamanassa vuttanayeneva suvaṇṇakacchapehi chādetvā kiṇiṃsu. Kassapassa suvaṇṇakaṭṭhiyeva chādetvā kiṇiṃsu. Amhākaṃ bhagavato salakkhaṇānaṃ kahapaṇānaṃ cūḷasena chādetvā kiṇiṃsu. Ayaṃ vihārabhūmiggahaṇadhanaparicchedo.

Tattha vipassissa bhagavato tathā bhūmiṃ kiṇitvā vihāraṃ katvā dinnupaṭṭhāko punabbasumitto nāma ahosi, sikhissa sirivaḍḍhano nāma, vessabhussa sotthiyo nāma, kakusandhassa accuto nāma, koṇāgamanassa uggo nāma, kassapassa sumano nāma, amhākaṃ bhagavato sudatto nāma. Sabbe cete gahapatimahāsālā seṭṭhino ahesunti. Ayaṃ upaṭṭhākaparicchedo nāma.

Aparāni cattāri avijahitaṭṭhānāni nāma honti. Sabbabuddhānañhi bodhipallaṅko avijahito, ekasmiṃyeva ṭhāne hoti. Dhammacakkappavattanaṃ isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohanakāle saṅkassanagaradvāre paṭhamapadagaṇṭhikā avijahitāva hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva honti. Vihāro pana khuddakopi mahantopi hoti, vihāropi na vijahitoyeva, nagaraṃ pana vijahati. Yadā nagaraṃ pācīnato hoti, tadā vihāro pacchimoto; yadā nagaraṃ dakkhiṇato, tadā vihāro uttarato. Yadā nagaraṃ pacchimoto, tadā vihāro pācīnato; yadā nagaraṃ uttarato, tadā vihāro dakkhiṇato. Idāni pana nagaraṃ uttarato, vihāro dakkhiṇato.

Sabbabuddhānañca āyuvemattaṃ, pamāṇavemattaṃ, kulavemattaṃ, padhānavemattaṃ, rasmivemattanti pañca vemattāni honti. Āyuvemattaṃ nāma keci dīghāyukā honti, keci appāyukā. Tathā hi dīpaṅkarassa vassasatasahassaṃ āyuppamāṇaṃ ahosi, amhākaṃ bhagavato vassasataṃ āyuppamāṇaṃ.

Pamāṇavemattaṃ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi dīpaṅkaro asītihattho ahosi, sumano navutihattho, amhākaṃ bhagavā aṭṭhārasahattho.

Kulavemattaṃ nāma keci khattiyakule nibbattanti, keci brāhmaṇakule. Padhānavemattaṃ nāma kesañci padhānaṃ ittarakārameva hoti, yathā kassapassa bhagavato. Kesañci addhaniyaṃ, yathā amhākaṃ bhagavato.

Rasmivemattaṃ nāma maṅgalassa bhagavato sarīrarasmi dasasahasilokadhātuppamāṇā ahosi. Amhākaṃ bhagavato samantā byāmamattā.

Tatra rasmivemattaṃ ajjhāsayappaṭibaddhaṃ, yo yattakaṃ icchatī, tassa tattakaṃ sarīrappabhā pharati. Maṅgalassa pana niccampi dasasahassilokadhātum pharatūti ajjhāsayo ahosi. Paṭividdhaguṇesu pana kassaci vemattaṃ nāma natthi.

Aparaṃ amhākaṃyeva bhagavato sahaajātaparicchedaṇca nakkhattaparicchedaṇca dīpesum. Sabbaññubodhisattena kira saddhiṃ rāhulamātā, ānandatthero, channo, kaṇṭako, nidhikumbho, mahābodhi, kāḷudāyīti imāni satta sahaajātāni. Mahāpuriso ca uttarāsāḷhanakkhatteneva mātukucchiṃ okkami, mahābhinnikkhamanaṃ nikkhami, dhammacakkaṃ pavattesi, yamakaṇṭhāriyaṃ akāsi. Visākhānakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca. Māghanakkhattena sāvakasannipāto ca ahosi, āyusaṅkhārossajjanaṇca, assayujanakkhattena devorohananti ettakaṃ āharitvā dīpetabbaṃ. Ayaṃ sambahulaparicchedo nāma.

13. Idāni atha kho tesāṃ bhikkhūnantiādīsu te bhikkhū - “āvuso, pubbenivāsassa nāma ayaṃ gati, yadidaṃ cutito paṭṭhāya paṭisandhiārohanaṃ. Yaṃ pana idaṃ paṭisandhito paṭṭhāya pacchāmukhaṃ ñāṇaṃ pesetvā cuti gantabbaṃ, idaṃ atigarukaṃ. Ākāse padaṃ dassento viya bhagavā kathesi”ti ativimhayajātā hutvā - “acchariyaṃ, āvuso,”tiādīni vatvā puna aparaṃpi kāraṇaṃ dassento - “yatra hi nāma tathāgato”tiādīmāhamsu. Tattha yatra hi nāmāti acchariyatthe nipāto, yo nāma tathāgatoti attho. Chinnapapañceti ettha papañcā nāma taṇhā māno diṭṭhīti ime tayo kilesā. Chinnavatūmeti ettha vatūmanti kusalākusalakammavattāṃ vuccati. Pariyādinnavatteti tasseeva vevacanaṃ, pariyādinnaṣabbakammavatteti attho. Sabbadukkhavītivatteti sabbaṃ vipākavattasāṅkhātāṃ dukkhaṃ vītivatte. Anussarissatīti idaṃ yatrāti nipātavasena anāgatavacanaṃ, attho panettha atītavasena veditabbo. Bhagavā hi te buddhe anussari, na idāni anussarissati. Evaṃsīlāti maggasīlena phalasīlena lokiyalokuttarasīlena evaṃsīlā. Evaṃdhammāti ettha samādhipakkhā dhammā adhippetā, maggasamādhinā phalasamādhinā lokiyalokuttarasamādhinā, evaṃsamādhayoti attho. Evaṃpaññāti maggapaññādivaseneva evaṃpaññā. Evaṃvihārīti ettha pana heṭṭhā samādhipakkhānaṃ dhammānaṃ gahitattā vihāro gahitova puna kasmā gahitameva gaṇhātīti ce; na idaṃ gahitameva, idaṃhi nirodhasamāpattidīpanatthaṃ vuttaṃ. Tasmā evaṃ nirodhasamāpattivihārī te bhagavanto ahesunti evamettha attho daṭṭhabbo.

Evaṃvimuttāti ettha vikkhambhanavimutti, tadanāgavimutti, samucchedavimutti, paṭippassaddhivimutti, nissaraṇavimuttīti pañcavidhā vimutti. Tattha aṭṭha samāpattiyo sayāṃ vikkhambhitehi nīvaraṇādīhi vimuttattā vikkhambhanavimuttīti saṅkhyāṃ gacchanti. Aniccānupassanādikā sattānupassanā sayāṃ tassa tassa paccanīkaṅgavasena pariccattāhi nīcassaññādīhi vimuttattā tadanāgavimuttīti saṅkhyāṃ gacchanti. Cattāro ariyamaggā sayāṃ samucchinnehi kilesehi vimuttattā samucchedavimuttīti saṅkhyāṃ gacchanti. Cattāri sāmāññaphalāni maggānubhāvena kilesānaṃ paṭippassaddhante uppannattā paṭippassaddhivimuttīti saṅkhyāṃ gacchanti. Nibbānaṃ sabbakilesehi nissaṭṭattā apagatattā dūre tṭhitattā nissaraṇavimuttīti saṅkhyāṃ gacchati. Iti imāsaṃ pañcannaṃ vimuttīnaṃ vasena - “evaṃ vimuttā”ti ettha attho daṭṭhabbo.

14. Paṭisallānā vuṭṭhitoti ekībhāvā vuṭṭhito.

16. “Ito so, bhikkhave”ti ko anusandhi? Idañhi suttaṃ - “tathāgatassevesā, bhikkhave, dhammadhātu suppaṭividdhā”ti ca “devatāpi tathāgatassa etamattamaṃ ārocesu”nti ca imehi dvīhi padehi ābaddhaṃ. Tattha devatārocanapadaṃ suttantapariyosāne devacārikakolāhalaṃ dassento vicāressati. Dhammadhātupadānusandhivasena pana ayaṃ desanā āradhā. Tattha khattiyo jātiyātiādīni ekādasapadāni nidānakaṇḍe vuttanayeneva veditabbāni.

Bodhisattadhammatāvaṇṇanā

17. Atha kho, bhikkhave, vipassī bodhisattotiādīsu pana vipassīti tassa nāmaṃ, tañca kho vividhe atthe passanakusalatāya laddhaṃ. Bodhisattoti paṇḍitasatto bujjanakasatto. Bodhisāṅkhātesu vā catūsu maggesu satto āsatto laggamānasoti bodhisatto. Sato sampajānoti ettha satoti satiyeva. Sampajānoti ñāṇaṃ. Satim sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā mātukucchiṃ okkamīti attho. Okkamīti iminā cassa okkantabhāvo pāliyaṃ dassito, na okkamanakkamo. So pana yasmā aṭṭhakathaṃ ārūḷho, tasmā evaṃ veditabbo -

Sabbabodhisattā hi samatiṃsa pāramiyo pūretvā, pañca mahāpariccāge paricajitvā, ñātattacariyalokattacariyabuddhacariyānaṃ koṭiṃ patvā, vessantarasadise tatiye attabhāve ṭhatvā, satta mahādānāni datvā, sattakkhattuṃ pathaviṃ kampetvā, kālaṅkatvā, dutiyacittavāre tusitabhavane nibbattanti. Vipassī bodhisattopi tattheva katvā tusitapure nibbattitvā satṭhisatasahassādhikā sattapaññāsa vassakoṭiyo tattha aṭṭhāsi. Aññadā pana dīghāyukadevaloke nibbattā bodhisattā na yāvatāyukaṃ tiṭṭhanti. Kasmā? Tattha pāramīnaṃ duppūraṇīyattā. Te adhimuttikālakiriyaṃ katvā manussapattheyeva nibbattanti. Pāramīnaṃ pūrento pana yathā idāni ekena attabhāvena sabbaññutaṃ upanetuṃ sakkonti, evaṃ sabbaso pūritattā tadā vipassī bodhisatto tattha yāvatāyukaṃ aṭṭhāsi.

Devatānaṃ pana - “manussānaṃ gaṇanāvasena idāni sattahi divasehi cuti bhavissatī”ti pañca pubbanimittāni uppajjanti - mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, kacchehi sedā muccanti, kāye dubbaṇṇiyaṃ okkamati, devo devāsane na saṇṭhāti. Tattha mālāti paṭisandhiggahaṇadivase piḷandhanamālā, tā kira satṭhisatasahassādhikā sattapaññāsa vassakoṭiyo amilāyitvā tadā milāyanti. Vatthesupi eseva nayo. Ettakaṃ pana kālaṃ devānaṃ neva sītaṃ na uṇhaṃ hoti, tasmim kāle sarīrā bindubinduvasena sedā muccanti. Ettakañca kālaṃ tesam sarīre khaṇḍiccapāliccādivasena vivaṇṇatā na paññāyati, devadhītā soḷasavassuddesikā viya khāyanti, devaputtā vīsativassuddesikā viya khāyanti, maraṇakāle pana tesam kilantarūpo attabhāvo hoti. Ettakañca tesam kālaṃ devaloke ukkaṇṭhitā nāma natthi, maraṇakāle pana nissasanti vijambhanti, sake āsane nābhiraṃanti.

Imāni pana pubbanimittāni yathā loke mahāpuññānaṃ rājarājamahāmattādīnaṃyeva ukkāpātabhūmicālacandaggāhādīni nimittāni paññāyanti, na sabbesaṃ; evaṃ mahesakkhadevatānaṃyeva paññāyanti, na sabbesaṃ. Yathā ca manussesu pubbanimittāni nakkhattapāṭhakādayova jānanti, na sabbe; evaṃ tānipi na sabbadevatā jānanti, paṇḍitā eva pana jānanti. Tattha ye mandena kusalakammena nibbattā devaputtā, te tesu uppannesu - “idāni ko jānāti, ‘kuhiṃ nibbattessāmā’ti” bhāyanti. Ye mahāpuññā, te “amhehi dinnaṃ dānaṃ, rakkhitaṃ sīlaṃ, bhāvitānaṃ āgamma upari devalokesu sampattiṃ anubhavissāmā”ti na bhāyanti. Vipassī bodhisattopi tāni pubbanimittāni disvā “idāni anantare attabhāve buddho bhavissāmī”ti na bhāyati. Athassa tesu nimittesu pātubhūtesu

dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā - “mārisa, tumhehi dasa pāramiyo pūrentehi na sakkasampattiṃ, na mārasampattiṃ, na brahmasampattiṃ, na cakkavattisampattiṃ patthentehi pūritā, lokanittaraṇatthāya pana buddhattaṃ patthayamānehi pūritā. So vo, idāni kālo, mārisa, buddhattāya, samayo, mārisa, buddhattāyā”ti yācanti.

Atha mahāsatto tasmaṃ devatānaṃ paṭiññaṃ adatvāva
kāladīpadesakulajanettiāyuparicchadavasena pañcamahāvilokanaṃ nāma vilokesi.
Tattha “kālo nu kho, na kālo”ti paṭhamaṃ kālaṃ vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddhaṃ vaḍḍhitaāyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṃ jātijarāmaraṇāni na paññāyanti, buddhānañca dhammadesanā nāma tilakkhaṇamuttā natthi. Te tesam - “aniccaṃ dukkhamanattā”ti kathentānaṃ - “kiṃ nāmetaṃ kathenti”ti neva sotum, na saddahitum maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmīṃ asati aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūnaāyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno ovādo ovādatthāne na tiṭṭhati, udaye daṇḍarāji viya khippaṃ vigacchati. Tasmā sopi akālova. Vassasatasahassato paṭṭhāya heṭṭhā, vassasatato paṭṭhāya uddhaṃ āyukālo kālo nāma, tadā ca asītivassasahassāyukā manussā. Atha mahāsatto - “nibbattitabbakālo”ti kālaṃ passi.

Tato dīpaṃ vilokento saparivāre cattāro dīpe oloketvā - “tīsu dīpesu buddhā na nibbattanti, jambudīpeyeva nibbattanti”ti dīpaṃ passi.

Tato - “jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṃ nu kho padese buddhā nibbattanti”ti desaṃ vilokento majjhimadesaṃ passi. Majjhimadeso nāma - “puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo”tiādinā nayena vinaye vuttova. So āyāmato tīṇi yojanasatāni, vitthārato aḍḍhateyyāni, parikkhepatto navayojanasatānīti. Etasmiñhi padese buddhā paccekabuddhā aggasāvaka asīti mahāsāvaka cakkavattirājāno aññe ca mahesakkhā khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idañcettha bandhumatī nāma nagaraṃ, tattha mayā nibbattitabbanti niṭṭhaṃ agamāsī.

Tato kulaṃ vilokento - “buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti. Idāni ca khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi, bandhumā nāma me rājā pitā bhavissati”ti kulaṃ passi.

Tato mātaraṃ vilokento - “buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṃ pūritapāramī, jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlā hoti, ayañca bandhumatī nāma devī īdisā, ayaṃ me mātā bhavissati, “kittakaṃ panassā āyū”ti āvajjanto “dasannaṃ māsānaṃ upari satta divasāni”ti passi.

Iti imaṃ pañcamahāvilokanaṃ viloketvā “kālo, me mārisā, buddhabhāvāyā”ti devatānaṃ saṅghaṃ karonto paṭiññaṃ datvā - “gacchatha, tumhe”ti tā devatā uyyojetvā tusitadevatāhi parivuto tusitapure nandanavanaṃ pāvisi. Sabbadevalokesu hi nandanavanaṃ atthiyeva. Tatra naṃ devatā ito cuto sugatiṃ gacchāti pubbekatakusalakammokāsaṃ sārāyamānā vicaranti. So evaṃ devatāhi kusalaṃ sārāyamānāhi parivuto tattha vicarantoyeva cavi.

Evaṃ cuto ca ‘cavāmī’ti jānāti, cuticittaṃ na jānāti. Paṭisandhiṃ gahetvāpi jānāti, paṭisandhicittameva na jānāti. “Imasmiṃ me ṭhāne paṭisandhiṃ gahitā”ti evaṃ pana jānāti. Keci pana therā - “āvajjanapariyāyo nāma laddhuṃ vaṭṭati,

dutiyatatiyacittavāre eva jānissatī''ti vadanti. Tipiṭakamahāsīvatthero pana āha - ''mahāsattānaṃ paṭisandhi na aññesaṃ paṭisandhisadisā, koṭippattaṃ pana tesāṃ satisampajāññaṃ. Yasmā pana teneva cittaṃ taṃ cittaṃ ñātum na sakkā, tasmā cuticittaṃ na jānāti. Cutikkhaṇepi 'cavāmī''ti jānāti. Paṭisandhicittaṃ na jānāti. 'Asukasmim me ṭhāne paṭisandhi gahitā''ti jānāti, tasmim kāle dasasahassilokadhātu kampatī''ti. Evaṃ sato sampajāno mātukucchim okkamanto pana ekūnavīsatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabhāgassa somanassasahagataññasampayuttaasaṅkhārikakusalacittassa sadisamahāvīpākacittena paṭisandhi gaṇhi. Mahāsīvatthero pana upekkhāsahagatenāti āha. Yathā ca amhākaṃ bhagavā, evaṃ sopi āsāḷhīpuṇṇamāyaṃ uttarāsāḷhanakkhatteneva paṭisandhim aggahesi.

Tadā kira pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṃ mālāgandhādivibhūtisampannaṃ nakkhattakīlaṃ anubhavamānā bodhisattamātā sattame divase pāto uṭṭhāya gandhodakena nahāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṃ okkamamānā idaṃ supinaṃ addasa - ''cattāro kira naṃ mahārājāno sayaneneva saddhim ukkhipitvā anotattadahaṃ netvā nahāpetvā dibbavatthaṃ nivāsetvā dibbagandhehi vilimpetvā dibbapupphāni piḷandhitvā, tato avidūre rajatapabbato, tassa anto kanakavimānaṃ atthi, tasmim pācīnato sīsaṃ katvā nipajjāpesum. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato, tattha caritvā tato oruyha rajatapabbataṃ abhiruhitvā kanakavimānaṃ pavisitvā mātaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchim pavitṭhasadiso ahoṣi''.

Atha pabuddhā devī taṃ supinaṃ rañño ārocesi. Rājā vibhātāya rattiya catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmokkhe pakkosāpetvā haritūpalittāya lājādīhi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññāpetvā tattha nisinnānaṃ brāhmaṇānaṃ sappimadhusakkarābhisaṅkhatassa varapāyāsassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapāṭiheva paṭikujjitvā adāsi, aññehi ca ahatavatthakapilagāvidānādīhi nesaṃ santappesi. Atha nesaṃ sabbakāmasantappitānaṃ taṃ supinaṃ ārocetvā - ''kiṃ bhavissatī''ti pucchi. Brāhmaṇā āhaṃsu - ''mā cintayi, mahārāja, deviyā te kucchimhi gabbho patiṭṭhito, so ca kho purisagabbho na itthigabbho, putto te bhavissati. So sace agāraṃ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace agārā nikkhamma pabbajissati, buddho bhavissati loke vivatṭacchado''ti. Ayaṃ tāva - ''mātukucchim okkamī''ti ettha vaṇṇanākkamo.

Ayamettha dhammatāti ayaṃ ettha mātukucchiokkamane dhammatā, ayaṃ sabhāvo, ayaṃ niyāmoti vuttaṃ hoti. Niyāmo ca nāmesa kammaniyāmo, utuniyāmo, bījanīyāmo, cittanīyāmo, dhammanīyāmoti pañcavidho.

Tattha kusalassa itṭhavīpākadānaṃ, akusalassa anitṭhavīpākadānanti ayaṃ kammanīyāmo. Tassa dīpanatthaṃ - ''na antalikkhe''ti gāthāya vatthūni vattabbāni. Apica ekā kira itthī sāmikena saddhim bhaṇḍitvā ubbandhitvā maritukāmā rajjupāse gīvaṃ pavesesi. Aññataro puriso vāsim nisento taṃ itthikammaṃ disvā rajjuṃ chinditukāmo - ''mā bhāyi, mā bhāyi''ti taṃ samassāsento upadhāvi. Rajju āsīviso hutvā aṭṭhāsi. So bhīto palāyi. Itarā tattheva mari. Evamādīni cettha vatthūni dassetabbāni.

Tesu tesu janapadesu tasmim̐ tasmim̐ kāle ekappahāreneva rukkhānaṃ
pupphaphalagahaṇādini, vātassa vāyanaṃ avāyanaṃ, ātapassa tikkhatā mandatā,
devassa vassanaṃ avassanaṃ, padumānaṃ divā vikaṣanaṃ rattim̐ milāyananti
evamādi utuniyāmo.

Yaṃ panetaṃ sālībījato sāliphalamēva, madhurato madhurasam̐yeva, tittato
tittarasam̐yeva phalaṃ hoti, ayaṃ bījanīyāmo.

Purimā purimā cittacetasiḱā dhammā pacchimānaṃ pacchimānaṃ cittacetasiḱānaṃ
dhammānaṃ upanissayapaccayena paccayoti evaṃ yadetaṃ cakkhuviññāṇādīnaṃ
anantarā sampañcchanādīnaṃ nibbattanaṃ, ayaṃ cittanīyāmo.

Yā panesā bodhisattānaṃ mātukucchiokkamanādīsu
dasasahassilokadhātukampanādīnaṃ pavatti, ayaṃ dhammanīyāmo nāma. Tesu idha
dhammanīyāmo adhippeto. Tasmā tamevatthaṃ dassento dhammatā esā
bhikkhavetiādīmāha.

18. Tattha kucchim̐ okkamati ettha kucchim̐ okkanto hotīti ayamevattho. Okkante hi
tasmim̐ evaṃ hoti, na okkamamāne. Appamāṇoti vuḍḍhippamāṇo, vipuloti attho.
Uḷāroti tasseva vevacanaṃ. Uḷārāni uḷārāni khādanīyāni khādanītiādīsu hi madhuraṃ
uḷāranti vuttaṃ. Uḷārāya khalu bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ gotamaṃ pasaṃsāya
pasaṃsatītiādīsu seṭṭhaṃ uḷāranti vuttaṃ. Idha pana vipulaṃ adhippetam̐. Devānaṃ
devānubhāvanti ettha devānaṃ ayamānubhāvo nivatthavatthassa pabhā
dvādasayojanāni pharati, tathā sarīrassa, tathā alaṅkāraṣṣa, tathā vimānassa, taṃ
atikkamītvāti attho.

Lokantarikāti tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ cakkavālānaṃ antarā ekeko lokantariko hoti, tiṇṇaṃ
sakaṭacakkānaṃ vā tiṇṇaṃ pattānaṃ vā aññaṃaññaṃ āhacca ṭhapitānaṃ majjhe
okāso viya. So pana lokantarikanirayo parimāṇato aṭṭhayaḱojanasahasso hoti. Aghāti
niccavivaṭṭā. Asam̐vutāti heṭṭhāpi appatiṭṭhā. Andhakārāti tamabhūtā.
Andhakāratimisāti cakkhuviññāṇupattinivāraṇato andhabhāvakaraṇatimisena
samannāgatā. Tattha kira cakkhuviññāṇaṃ na jāyati. Evaṃmahiddhikāti
candimasūriyā kira ekappahāreneva tīsu dīpesu paññāyanti, evaṃ mahiddhikā.
Ekekāya disāya nava nava yojanasatasahassāni andhakāraṃ vidhamītvā ālokaṃ
dassenti, evaṃmahānubhāvā. Ābhāya nānubhontīti attano pabhāya nappahonti. Te
kira cakkavālāpabbatassa vemajjhena vicaranti, cakkavālāpabbatañca atikkamma
lokantarikanirayā. Tasmā te tattha ābhāya nappahonti.

Yepi tattha sattāti yepi tasmim̐ lokantarikamahāniraye sattā uppannā. Kiṃ pana
kammaṃ katvā tattha uppajjantīti. Bhāriyaṃ dāruṇaṃ mātāpitūnaṃ
dhammikasamaṇabrāhmaṇānañca upari aparādhaṃ, aññañca divase divase
paṇavadhādisāhasikakammaṃ katvā uppajjanti, tambapaṇṇidīpe
abhayacoranāgacorādayo viya. Tesam̐ attabhāvo tigāvutiko hoti, vaggulīnaṃ viya
dīghanakhā honti. Te rukkhe vagguliyo viya nakhehi cakkavālāpabbate lagganti. Yadā
saṃsappantā aññaṃaññaṃ hatthapāsaṃ gatā honti, atha “bhakkho no laddho”ti
maññaṃānā tattha vāvaṭṭā viparivattitvā lokasandhārakaudake patanti, vāte
paharantepi madhukaphalāni viya chijjitvā uduke patanti, patitamattāva
accantakhāre uduke piṭṭhapiṇḍi viya vilīyanti.

Aññepi kira bho santi sattāti bho yathā mayaṃ mahādukkhaṃ anubhavāma, evaṃ aññe kira sattāpi imaṃ dukkhamanubhavanatthāya idhūpapannāti taṃ divasaṃ passanti. Ayaṃ pana obhāso ekayāgupānamattampi na tiṭṭhati, accharāsaṅghāṭamattameva vijjobhāso viya niccharitvā - “kiṃ ida”nti bhaṇantānaṃyeva antaradhāyati. Saṅkampaṭīti samantato kampati. Itaradvayaṃ purimapasasēva vevacanaṃ. Puna appamāṇo cātiādi nigamanatthaṃ vuttaṃ.

19. Cattāro naṃ devaputtā cātuddisaṃ rakkhāya upagacchantīti ettha cattāroti catunnaṃ mahārājānaṃ vasena vuttaṃ. Dasasahassacakkavāḷesu pana cattāro cattāro katvā cattālīsasahassāni honti. Tattha imasmiṃ cakkavāḷe mahārājāno khaggahatthā bodhisattassa ārakkhatthāya upagantvā sirigabbhaṃ pavitṭhā, itare gabbhadvārato paṭṭhāya avaruddhake paṃsupisācakādiyakkhagaṇe paṭikkamāpetvā yāva cakkavāḷā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu.

Kimatthāya panāyaṃ rakkhā? Nanu paṭisandhikkhaṇe kalalakālato paṭṭhāya sacepi koṭisatasahassamārā koṭisatasahassasineruṃ ukkhipitvā bodhisattassa vā bodhisattamātuyā vā antarāyakaraṇatthaṃ āgaccheyyūṃ, sabbe antarāva antaradhāyeyyūṃ. Vuttampi cetaṃ bhagavatā ruhiruppādavatthusmiṃ - “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ parupakkamena tathāgataṃ jīvitā voropeyya. Anupakkamena, bhikkhave, tathāgatā parinibbāyanti. Gacchatha, tumhe bhikkhave, yathāvihāraṃ, arakkhiyā, bhikkhave tathāgatā”ti. Evameva, tena parupakkamena na tesāṃ jīvitantarāyo atthi, santi kho pana amanussā virūpā duddasikā bheravarūpā migapakkhino, yesaṃ rūpaṃ vā disvā saddaṃ vā sutvā bodhisattamātu bhayaṃ vā santāso vā uppajjeyya, tesāṃ nivāraṇatthāya rakkhaṃ aggahesuṃ. Apica bodhisattassa puññatejēna sañjātagāravā attano gāravacoditāpi te evamakaṃsu.

Kim pana te antogabbhaṃ pavisitvā tṭhitā cattāro mahārājāno bodhisattassa mātuyā attānaṃ dassenti, na dassenti? Nahānaṃaṇḍanabhojanādisarīrakiccakāle na dassenti, sirigabbhaṃ pavisitvā varasayane nipannakāle pana dassenti. Tattha kiñcāpi amanussadassanaṃ nāma manussānaṃ sappaṭibhayaṃ hoti, bodhisattassa mātā pana attano ceva puttassa ca puññānubhāvena te disvā na bhāyati, pakatiantepurapālakesu viya assā etesu cittaṃ uppajjati.

20. Pakatīyā sīlavatīti sabhāveneva sīlasampannā. Anuppanne kira buddhe manussā tāpasaparibbājakānaṃ santike vanditvā ukkuṭikaṃ nisīditvā sīlaṃ gaṇhanti. Bodhisattamātāpi kāladevilassa isino santike sīlaṃ gaṇhāti. Bodhisatte pana kucchigate aññassa pādamūle nisīdituṃ nāma na sakkā, samānāsane nisīditvā gahitasīlampi āvajjanakaraṇamattaṃ hoti. Tasmā sayameva sīlaṃ aggahesīti vuttaṃ hoti.

21. Purisesūti bodhisattassa pitaraṃ ādiṃ katvā kesuci manussesu purisādhippāyacittaṃ nuppajjati. Bodhisattamāturūpaṃ pana kusalā sippikā potthakammādīsupi kātuṃ na sakkonti. Taṃ disvā purisassa rāgo nuppajjati na sakkā vattuṃ, sace pana taṃ rattacitto upasaṅkamtukāmo hoti, pādā na vahanti, dibbasaṅkhalikā viya bajjhanti. Tasmā “anatikkamanīyā”tiādi vuttaṃ.

22. Pañcannaṃ kāmagaṇānanti pubbe kāmagaṇūpasañhitanti iminā purisādhippāyavasena vatthupaṭikkhepo kato, idha ārammaṇappaṭilābho dassito. Tadā kira deviyā evarūpo putto kucchiṃ upapannoti sutvā samantato rājāno mahaggaābharaṇatūriyādivasena pañcadvārārammaṇavatthubhūtaṃ paṇṇākāraṃ

pesenti. Bodhisattassa ca bodhisattamātu ca katakammassa ussannattā
lābhasakkārassa pamāṇaparicchedo natthi.

23. Akilantakāyāti yathā aññā itthiyo gabbhabhārena kilamanti hatthapādā
uddhumātātādīni pāpuṇanti, evaṃ tassā koci kilamatho nāhosi. Tirokucchigatanti
antokucchigataṃ. Passatīti kalalādikālaṃ atikkamitvā
sañjātaṅgapaccaṅgaahīnindriyabhāvaṃ upagataṃyeva passati. Kimatthaṃ passati?
Sukhavāsattaṃyeva. Yattheva hi mātā puttena saddhiṃ nipannā vā nisinnā vā -
“hatthaṃ vāssa pādaṃ vā olambantaṃ ukkhipitvā saṇṭhapessāmī”ti
sukhavāsattaṃ puttaṃ oloketi, evaṃ bodhisattamātāpi yaṃ taṃ mātu
utthānagamanaparivattananisajjādīsu
uṇhasītaḷoṇikatittakakaṭukāhāraajjhoharaṇakālesu ca gabbhassa dukkhaṃ uppajjati,
“atthi nu kho me taṃ puttassā”ti sukhavāsattaṃ olokayamānā pallaṅkaṃ ābhujitvā
nisinnaṃ bodhisattaṃ passati. Yathā hi aññe antokucchigatā pakkāsayaṃ
avattharitvā āmāsayaṃ ukkhipitvā udarapaṭalaṃ piṭṭhito katvā piṭṭhikaṇḍakaṃ
nissāya ukkuṭikaṃ dvīsu muṭṭhīsu hanukaṃ ṭhapetvā deve vassante rukkhasusire
makkaṭā viya nisīdanti, na evaṃ bodhisatto, bodhisatto pana piṭṭhikaṇḍakaṃ piṭṭhito
katvā dhammāsane dhammakathiko viya pallaṅkaṃ ābhujitvā puratthābhimukho
nisīdati. Pubbekatakammaṃ panassā vatthum sodheti, suddhe vatthumhi
sukhumacchavilakkhaṇaṃ nibbattati. Atha naṃ kucchitaco paṭicchādetum na sakkoti,
olokentiyaṃ bahiṭhito viya paññāyati. Tamatthaṃ upamāya vibhāvento bhagavā
seyyathāpītiādīmāha. Bodhisatto pana antokucchigato mātaraṃ na passati. Na hi
antokucchiyaṃ cakkhuviññāṇaṃ uppajjati.

24. Kālaṅkarotīti na vijātabhāvapaccayā, āyuparikkhayeneva. Bodhisattena
vasitaṭṭhānañhi cetiyakuṭisadisasaṃ hoti, aññesaṃ aparibhogārahaṃ, na ca sakkā
bodhisattamātaraṃ apanetvā aññaṃ aggamahesiṭṭhāne ṭhapetunti tattakaṃyeva
bodhisattamātu āyuppamāṇaṃ hoti, tasmā tadā kālaṅkaroti. Katarasmiṃ pana vaye
kālaṃ karotīti? Majjhimavaye. Paṭhamavayasmiñhi sattānaṃ attabhāve chandarāgo
balavā hoti, tena tadā sañjātagabbhā itthi gabbhaṃ anurakkhitum na sakkoti, gabbho
bahvābādho hoti. Majjhimavayassa pana dve koṭṭhāse atikkamma tatiye koṭṭhāse
vatthu visadaṃ hoti, visade vatthumhi nibbattadārakā arogā honti, tasmā
bodhisattamātāpi paṭhamavaye sampattiṃ anubhavitvā majjhimavayassa tatiye
koṭṭhāse vijāyitvā kālaṃ karotīti ayamettha dhammatā.

25. Nava vā dasa vāti ettha vā saddassa vikappanavasena satta vā aṭṭha vā ekādasa
vā dvādasa vāti evamādīnaṃ saṅgaho veditabbo. Tattha sattaṃsajāto jīvati,
sītuṇhakkhamo pana na hoti. Aṭṭhamāsajāto na jīvati, avasesā jīvanti.

27. Devā paṭhamam paṭiggaṇhantīti khīṇāsavā suddhāvāsabrahmāno paṭiggaṇhanti.
Kathaṃ paṭiggaṇhanti? “Sūtivesaṃ gaṇhitvā”ti eke. Taṃ pana paṭikkhipitvā idaṃ
vuttaṃ - ‘tadā bodhisattamātā suvaṇṇakhacitaṃ vatthaṃ nivāsetvā
macchakkhisadisasaṃ dukūlapaṭaṃ yāva pādantā pārūpitvā aṭṭhāsi. Athassā
sallahukagabbhavutthānaṃ ahosi, dhamakaraṇato udakanikkhamanasadisasaṃ. Atha
te pakatibrahmaveseneva upasaṅkamitvā paṭhamam suvaṇṇajālena paṭiggahesum.
Tesaṃ hatthato cattāro mahārājāno ajinappaveṇiyā paṭiggahesum. Tato manussā
dukūlacumbaṭakena paṭiggahesum’. Tena vuttaṃ - “devā paṭhamam paṭiggaṇhanti,
pacchā manussā”ti.

28. Cattāro naṃ devaputtāti cattāro mahārājāno. Paṭiggahetvāti ajinappaveṇiyā paṭiggahetvā. Mahesakkhoti mahātejo mahāyaso lakkhaṇasampanno.

29. Visadova nikkhamatīti yathā aññe sattā yonimagge laggantā bhaggavibhaggā nikkhamanti, na evaṃ nikkhamati, alaggo hutvā nikkhamatīti attho udenāti udakena. Kenaci asucināti yathā aññe sattā kammajavātehi uddhaṃpādā adhosirā yonimagge pakkhittā sataporisaṃ narakapapātaṃ patantā viya, tālacchiddena nikkaḍḍhiyamānā hatthī viya mahādukkhaṃ anubhavantā nānāasucimakkhitāva nikkhamanti, na evaṃ bodhisatto. Bodhisattañhi kammajavātā uddhapādaṃ adhosiraṃ kātuṃ na sakkonti. So dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya, nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca dve pāde ca pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova nikkhamati.

Udakassa dhārāti udakavaṭṭiyo. Tāsu sītā suvaṇṇakaṭāhe patati uṇhā rajatakaṭāhe. Idañca pathavitale kenaci asucinā asammissaṃ tesaṃ pāṇiyaparibhojanīyaudakañceva aññehi asādhāraṇaṃ kīlāudakañca dassetuṃ vuttaṃ, aññassa pana suvaṇṇarajatagaṭhehi āhariyamānaudakassa ceva haṃsavattakādipokkharāṇigatassa ca udakassa paricchedo natthi.

31. Sampatijātoti muhuttajāto. Pāliyaṃ pana mātukucchito nikkhantamatto viya dassito, na evaṃ daṭṭhabbaṃ. Nikkhantamattañhi naṃ paṭhamaṃ brahmāno suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṃsu, tesaṃ hatthato cattāro mahārājāno ajinappaveṇiyā, tesaṃ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena. Manussānaṃ hatthato muccitvā pathaviyaṃ patiṭṭhito. Setamhi chatte anudhāriyamāneti dibbasetacchatte anudhāriyamānamhi. Ettha ca chattassa parivārāni khaggādīni pañca rājakakudhabhaṇḍānīpi āgatāneva. Pāliyaṃ pana rājagamane rājā viya chattameva vuttaṃ. Tesu chattameva paññāyati, na chattaggāhako. Tathā khaggatālavanṭamoraḥatthakavāḷabījanīuṇhīsamattāyeva paññāyanti, na tesaṃ gāhakā. Sabbāni kira tāni adissamānarūpā devatā gaṇhiṃsu. Vuttañcetam -

“Anekasākhañca saḥassamaṇḍalaṃ,
Chattaṃ marū dhārayumantalikkhe;
Suvaṇṇadaṇḍā vipatanti cāmarā,
Na dissare cāmarachattagāhakā”ti.

Sabbā ca disāti idaṃ sattapadavītiḥārūpari ṭhitassa viya sabbadisānuvilokanaṃ vuttaṃ, na kho panevaṃ daṭṭhabbaṃ. Mahāsatto hi manussānaṃ hatthato muccitvā paṭhaviyaṃ patiṭṭhito puratthimaṃ disaṃ olokesi. Anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṃ. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā - “mahāpurisa, idha tumhehi sadisopi natthi, kuto uttaritaro”ti āhaṃsu. Evaṃ catasso disā, catasso anudisā, heṭṭhā, uparīti dasa disā anuviloketvā attanā sadisaṃ adisvā - “ayaṃ uttarā disā”ti uttarābhīmukho sattapadavītiḥārena agamāsīti evamettha attho veditabbo. Āsabhinti uttamaṃ. Aggoti guṇehi sabbapaṭhamo. Itarāni dve padāni etasseva vevacanāni. Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavoti padadvayena imasmīṃ attabhāve pattabbaṃ arahattaṃ byākāsi.

Ettha ca samehi pādehi pathaviyā patiṭṭhānaṃ caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṃ, uttarābhīmukhabhāvo mahājanaṃ ajjhottharivā abhibhavitvā gamanassa pubbanimittaṃ, sattapadagamaṇaṃ sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa pubbanimittaṃ, dibbasetacchattadhāraṇaṃ vimuttivarachattapaṭilābhassa

pubbanimittam, pañcarājakakudhabhaṇḍānam paṭilābho pañcahi vimuttīhi vimuccanassa pubbanimittam, sabbadisānuvilokanam anāvaraṇañṇapaṭilābhassa pubbanimittam, āsabhivācābhāsanam appaṭivattiyadhammacakkappavattanassa pubbanimittam, “ayamantimā jāti”ti sīhanādo anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānassa pubbanimittanti vedittabham. Ime vārā pāḷiyam āgatā, sambahulavāro pana nāgato, āharitvā dīpetabbo.

Mahāpurisassa hi jātadivase dasasahassilokadhātu kampi. Dasasahassilokadhātumhi devatā ekacakkavāle sannipatiṃsu. Paṭhamam devā paṭiggaṇhiṃsu, pacchā manussā. Tantibaddhā vīṇā cammabaddhā bheriyo ca kenaci avāditā sayameva vajjiṃsu. Manussānam andubandhanādīni khaṇḍākhaṇḍam chijjiṃsu. Sabbarogā vūpasamiṃsu, ambilena dhotatambamalam viya vigacchiṃsu. Jaccandhā rūpāni passiṃsu. Jaccabadhirā saddam suṇiṃsu. Pīṭhasappī javasampannā ahesuṃ. Jātijaḷānampi eḷamūgānam sati patiṭṭhāsī. Videsapakkhandā nāvā supaṭṭanam pāpuṇiṃsu. Ākāsaṭṭhakabhūmaṭṭhakaratanāni sakatejobhāsītāni ahesuṃ. Verino mettacittam paṭilabhiṃsu. Avīcimhi aggi nibbāyi. Lokantaresu āloko udapādi. Nadīsu jalam nappavattati. Mahāsamudde madhurasam udakam ahosi. Vāto na vāyi. Ākāsapabbatarukkhagatā sakuṇā bhassitvā pathavigatā ahesuṃ. Cando ativiroci. Sūriyo na uṇho, na sītalo, nimmalo utusampanno ahosi. Devatā attano attano vimānadvāre ṭhatvā apphoṭanaseḷanacelukkhepādīhi mahākīlakam kīliṃsu. Cātuddīpikamahāmegho vassi. Mahājanam neva khudā na pipāsā pīlesi. Dvārakavātāni sayameva vivariṃsu. Pupphūpagaphalūpagā rukkhā pupphaphalāni gaṇhiṃsu. Dasasahassilokadhātu ekaddhajamālā ahosi.

Tatrāpi dasasahassilokadhātukampo sabbaññutañṇāpaṭilābhassa pubbanimittam. Devatānam ekacakkavāle sannipāto dhammacakkappavattanakāle ekappahāreneva sannipatitvā dhammam paṭiggaṇhanassa pubbanimittam. Paṭhamam devatānam paṭiggahaṇam catunnam rūpāvacarajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam. Pacchā manussānam paṭiggahaṇam catunnam arūpāvacarajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam. Tantibaddhavīṇānam sayam vajjanam anupubbavīhārapaṭilābhassa pubbanimittam. Cammabaddhabherīnam vajjanam mahatīyā dhammabheriyā anussāvanassa pubbanimittam. Andubandhanādīnam chedo asmimānasamucchedassa pubbanimittam. Mahājanassa rogavigamo catusaccapaṭilābhassa pubbanimittam. Jaccandhānam rūpadassanam dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam. Badhirānam saddassavanam dibbasotadhātupaṭilābhassa pubbanimittam. Pīṭhasappīnam javasampadā caturiddhipādaṭilābhassa pubbanimittam. Jaḷānam satipatiṭṭhānam catusatipatiṭṭhānapaṭilābhassa pubbanimittam. Videsapakkhandanāvānam supaṭṭanasampāpuṇanam catupaṭisambhidādhigamassa pubbanimittam. Ratanānam sakatejobhāsītattam yam lokassa dhammobhāsam dassessati, tassa pubbanimittam.

Verīnam mettacittapaṭilābho catubrahmavīhārapaṭilābhassa pubbanimittam. Avīcimhi agginibbāyanam ekādasaagginibbāyanassa pubbanimittam. Lokantarikāloko avijjandhakāram vidhamitvā ñāṇālokadassanassa pubbanimittam. Mahāsamuddassa madhuratā nibbānarasena ekarasabhāvassa pubbanimittam. Vātassa avāyanam dvāsaṭṭhiditṭhigatabhindanassa pubbanimittam. Sakuṇānam pathavigamanam mahājanassa ovādam sutvā pāṇehi saraṇagamanassa pubbanimittam. Candassa ativirocanam bahujanakantatāya pubbanimittam. Sūriyassa uṇhasītavivajjanautusukhatā kāyikacetasikusuhappattiyā pubbanimittam.

Devatānaṃ vimānadvāresu tathavā apphoṭanādīhi kīḷanaṃ buddhabhāvaṃ patvā udānaṃ udānassa pubbanimittaṃ. Cātuddīpikamahāmeghavassanaṃ mahato dhammameghavassanassa pubbanimittaṃ. Khudāpīḷanassa abhāvo kāyagatāsatiamatapaṭilābhassa pubbanimittaṃ. Pipāsāpīḷanassa abhāvo vimuttisukhena sukhitaḥāvassa pubbanimittaṃ. Dvārakavāṭānaṃ sayameva vivaraṇaṃ aṭṭhaṅgikamaggadvāravivaraṇassa pubbanimittaṃ. Rukkhānaṃ pupphaphalaggahaṇaṃ vimuttipupphehi pupphitassa ca sāmāññaphalabhārabharitabhāvassa ca pubbanimittaṃ. Dasasahassilokadhātuyā ekaddhajaṃālītā ariyaddhajaṃālamālītāya pubbanimittanti veditabbaṃ. Ayaṃ sambahulavāro nāma.

Ettha pañhaṃ pucchanti - “yadā mahāpuriso pathaviyaṃ paṭiṭṭhahitvā uttarābhimukho padasā gantvā āsabiṃ vācaṃ abhāsi, tadā kiṃ pathaviyā gato, udāhu ākāseṇa; dissamāno gato, udāhu adissamāno; acelako gato, udāhu alaṅkatapaṭiyatto; daharo hutvā gato, udāhu mahallako; pacchāpi kiṃ tādisoṇa ahoṣi, udāhu puna bāladārako”ti? Ayaṃ pana pañho heṭṭhālohapāsāde samuṭṭhito tipīṭakacūlābhayaṭṭherena vissajjito. Thero kira ettha niyatipubbekatakkammaissaranimmānavādavasena taṃ taṃ bahuṃ vatvā avasāne evaṃ byākari - “mahāpuriso pathaviyā gato, mahājanassa pana ākāseṇa gacchanto viya ahoṣi. Dissamāno gato, mahājanassa pana adissamāno viya ahoṣi. Acelako gato, mahājanassa pana alaṅkatapaṭiyatto viya upaṭṭhāsi. Daharo gato, mahājanassa pana soḷasavassuddesiko viya ahoṣi. Pacchā pana bāladārakoṇa ahoṣi, na tādiso”ti. Parisā cassa - “buddheṇa viya hutvā bho therena pañho kathito”ti attamaṇā ahoṣi. Lokantarikavāro vuttanayo eva.

Imā ca pana ādito paṭṭhāya kathitā sabbadhammatā sabbabodhisattānaṃ hontīti veditabbā.

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

33. Addasa khoti dukūlacumbaṭake nipajjāpetvā ānītaṃ addasa. Mahāpurissasāti jātigottakulapadesādivasena mahantassa purisassa. Dve gatiyoti dve niṭṭhā, dve nipphattiyo. Ayañhi gatisaddo - “pañca kho imā, sārīputta, gatiyo”ti ettha nirayādibhedāya sattehi gantabbagatiyā vattati. “Imesaṃ kho ahaṃ bhikkhūnaṃ sīlavantānaṃ kalyāṇadhammānaṃ neva jānāmi āgatiṃ vā gatiṃ vā”ti ettha ajjhāsaye. “Nibbānaṃ arahato gati”ti ettha paṭissaraṇe. “Api ca tyāhaṃ brahme gatiṇca pajānāmi, jutiṇca pajānāmi evaṃmahiddhiko bako brahmā”ti ettha nipphattiyaṃ vattati. Svāyamidhāpi nipphattiyaṃ vattatīti veditabbo. Anaññāti aññā gati nipphatti nāma natthi.

Dhammikoti dasakusaladhammasamannāgato agatigamanavirahito. Dhammarājāti idaṃ purimapadasseva vevacanaṃ. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. Cāturantoti puratthimasamuddādīnaṃ catunnaṃ samuddānaṃ vasena caturantāya pathaviyā issaro. Vijitāvīti vijitasāṅgāmo. Janapado asmiṃ thāvariyaṃ thirabhāvaṃ pattoti janapadatthāvariyaṃ pappatto. Caṇḍassa hi rañño balidaṇḍādīhi lokaṃ pīlayato manussā majjhima janapadaṃ chaḍḍetvā pabbatasamuddatīrādīni nissāya paccante vāsaṃ kappenti. Atimudukassa rañño corehi sāsikadhanavilopapīḷitā manussā paccantaṃ pahāya janapadamajjhe vāsaṃ kappenti, iti evarūpe rājini janapado

thirabhāvaṃ na pāpuṇāti. Imasmiṃ pana kumāre rajjaṃ kārayamāne etassa janapado pāsānapitṭhiyaṃ ṭhapetvā ayopaṭṭhena parikkhitto viya thiro bhavissatīti dassento - “janapadatthāvariyaṃ appatto”ti āhaṃsu.

Sattaratanasamannāgatoti ettha ratijanaṇaṭṭhena ratanaṃ. Apica -

“Cittikataṃ mahagghaṇca, atulaṃ dullabhadassanaṃ;
Anomasattaparibhogaṃ, ratanaṃ tena vuccati”.

Cakkaratanassa ca nibbattakālato paṭṭhāya aññaṃ devaṭṭhānaṃ nāma na hoti, sabbe gandhapupphādīhi tasseeva pūjaṇca abhivādanādīni ca karontīti cittikataṭṭhena ratanaṃ. Cakkaratanassa ca ettakaṃ nāma dhanam agghatīti aggho natthi, iti mahagghaṭṭhenāpi ratanaṃ. Cakkaratanaṇca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisanti atulaṭṭhenāpi ratanaṃ. Yasmā ca pana yasmiṃ kappe buddhā uppajjanti, tasmiṃyeva cakkavattino uppajjanti, buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti, tasmā dullabhadassanaṭṭhenāpi ratanaṃ. Tadevaṃ jātirūpakulaissariyādīhi anomassa ulārasattasseeva uppajjati, na aññassatīti anomasattaparibhogaṭṭhenāpi ratanaṃ. Yathā cakkaratanaṃ, evaṃ sesānipīti. Imehi sattahi ratanehi parivārabhāvena ceva sabbabhogūpakaraṇabhāvena ca samannāgatoti sattaratanasamannāgato.

Idāni tesam sarūpato dassanaṭṭham tassimānītiādi vuttaṃ. Tattha cakkaratanantiādisu ayaṃ saṅkhepādhippāyo - dvesahassadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ sirivibhavaṃ gahetvā dātuṃ samattham cakkaratanaṃ pātubhavati. Tathā purebhattameva sāgarapariyantaṃ pathaviṃ anusamāyanasamattham vehāsaṅgamaṃ hatthiratanam, tādisameva assaratanam, caturaṅgasamannāgate andhakāre yojanappamāṇam andhakāram vidhamitvā ālokaḍḍasanasamattham maṇiratanam, chabbidhadosavivajjitaṃ manāpacāri itthiratanam, yojanappamāṇe antopathavigataṃ nidhiṃ dassanasamattham gahapatiratanam, aggamaheṣiyā kucchimhi nibbattitvā sakalarajjamanusāsanasamattham jeṭṭhaputtasaṅkhātam pariṇāyakaratanam pātubhavati.

Parosahassanti atirekasahassam. Sūrāti abhīrukā. Vīraṅgarūpāti vīraṇam aṅgam vīraṅgam, vīriyassetam nāmaṃ, vīraṅgam rūpametesanti vīraṅgarūpā, vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā akilāsuno ahesum. Divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṃ hoti. Sāgarapariyantanti cakkavāḷapabbataṃ sīmaṃ katvā ṭhitasamuddapariyantaṃ. Adaṇḍenāti ye katāparādhe satte satampi sahasampi gaṇhanti, te dhanadaṇḍena rajjaṃ kārenti. Ye chejjabhejjaṃ anusāsanti, te satthadaṇḍena. Ayaṃ pana duvidhampi daṇḍam pahāya adaṇḍena ajjhāvasati. Asatthenāti ye ekatodhārādīni satthena paraṃ vihesanti, te satthena rajjaṃ kārenti nāma. Ayaṃ pana satthena khuddamakkhikāyapi pivanamattaṃ lohitaṃ kassaci anuppādetvā dhammeneva - “ehi kho mahārājā”ti evaṃ paṭirājūhi sampatīcchitāgamano vuttappakāram pathaviṃ abhivijjinitvā ajjhāvasati, abhibhavitvā sāmī hutvā vasatīti attho.

Evaṃ ekaṃ nipphattiṃ kathetvā dutiyaṃ kathetuṃ sace kho panātiādi vuttaṃ. Tattha rāgadosamohamānadiṭṭhikilesaṇḍasaṅkhātam chadanaṃ āvaraṇam vivaṭam viddhamsitam vivaṭakaṃ etenāti vivaṭacchaddo. “Vivaṭacchaddā”tipi pāṭho, ayameva attho.

35. Evaṃ dutiyaṃ nipphattiṃ kathetvā tāsāṃ nimittabhūtāni lakkhaṇāni dassetuṃ ayañhi, deva, kumārotiādi vuttaṃ. Tattha suppatiṭṭhitapādoti yathā aññesaṃ bhūmiyaṃ pādaṃ ṭhapentānaṃ aggapādatalaṃ vā pañhi vā passaṃ vā paṭhamāṃ phusati, vemajjhe vā pana chiddaṃ hoti, ukkhipantānaṃ aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭhamāṃ utṭhahati, na evamassa. Assa pana suvaṇṇapādukatalamiva ekappahāreneva sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ phusati, ekappahāreneva bhūmito utṭhahati. Tasmā ayaṃ suppatiṭṭhitapādo.

Cakkānīti dvīsu pādālesu dve cakkāni, tesāṃ arā ca nemi ca nābhi ca pāliyaṃ vuttāva. Sabbākāraparipūrānīti iminā pana ayaṃ vireso veditabbo, tesāṃ kira cakkānaṃ pādatalassa majjhe nābhi dissati, nābhiparicchinnā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkhepapaṭṭo dissati, panālimukhaṃ dissati, arā dissanti, aresu vaṭṭilekhā dissanti, nemimaṇikā dissanti. Idaṃ tāva pāliyaṃ āgatameva. Sambahulavāro pana anāgato, so evaṃ daṭṭhabbo -satti, sirivaccho, nandi, sovattiko, vaṭṭamsako, vaḍḍhamānaṃ, macchayugalaṃ, bhaddapīṭhaṃ, aṅkusako, pāsādo, toraṇaṃ, setacchattaṃ, khaggo, tālavaṇṭhaṃ, morahatthako, vāḷabjījanī, uṇhīsaṃ, maṇi, patto, sumanadāmaṃ, nīluppalaṃ, rattuppalaṃ, setuppalaṃ, padumaṃ, puṇḍarīkaṃ, puṇṇaghaṭo, puṇṇapāti, samuddo, cakkavāḷo, himavā, sineru, candimasūriyā, nakkhattāni, cattāro mahādīpā, dviparittadīpasahassāni, antamaso cakkavattirañño parisāṃ upādāya sabbo cakkalakkhaṇasseva parivāro.

Āyatapañhīti dīghapañhi, paripuṇṇapañhīti attho. Yathā hi aññesaṃ aggapādo dīgho hoti, pañhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, pañhiṃ tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evaṃ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye koṭṭhāse jaṅghā patiṭṭhāti, catutthakoṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambalagenḍukasadisā pañhi hoti.

Dīghaṅgulīti yathā aññesaṃ kāci aṅguliyo dīghā honti, kāci rassā, na evaṃ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana makkaṭasseva dīghā hatthapādaṅguliyo mūle thūlā, anupubbena gantvā agge tanukā, niyyāsatelenā madditvā vaṭṭitaharītālavaṭṭisadisā honti. Tena vuttaṃ - “dīghaṅgulī”ti.

Mudutalunahatthapādoti sappimaṇḍe osāretvā ṭhapitaṃ satavāravihatakkappāsapaṭalaṃ viya mudu. Yathā ca idāni jātamattassa, evaṃ vuḍḍhakālepi mudutalunāyeva bhavissanti, mudutalunā hatthapādā etassāti mudutalunahatthapādo.

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddhaaṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjaṃ na paṭilabhati. Mahāpurisassa pana catasso hatthaṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamāṇā honti, tāsāṃ ekappamāṇatāya yavalakkhaṇaṃ aññamaññaṃ paṭivijjhivā tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusaleṇa vaḍḍhakinā yojitajālavātapānasadisā honti. Tena vuttaṃ - “jālahatthapādo”ti.

Uddhaṃ patiṭṭhitagopphakattā ussaṅkhā pādā assāti ussaṅkhaṇapādo. Aññesañhi piṭṭhipāde gopphakā honti, tena tesāṃ pādā āṇibaddhā viya baddhā honti, na yathāsukhaṃ parivaṭṭanti, gacchantānaṃ pādatalānīpi na dissanti. Mahāpurisassa pana āruhitvā upari gopphakā patiṭṭhahanti, tenassa nābhito paṭṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iñjati, sukkena pādā parivaṭṭanti, puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānaṃ pādatalāni paññāyanti, na hatthīnaṃ viya pacchatoyeva.

Enijaṅghoti eṇimigasadisajaṅgho maṃsussadena paripuṇṇajaṅgho, na ekato baddhapiṇḍikamaṃso, samantato samasaṇṭhiteṇa maṃsena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sālīgabbhayavagabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho.

Anonamantoti anamanto, etenassa akhujjaavāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā. Khujjānaṃ uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānaṃ heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṇṇukāni parimajjitum. Mahāpuriso pana paripuṇṇaubhayakāyattā sakkoti.

Kosohitavatthaguyhoti usabhavāraṇādīnaṃ viya suvaṇṇapadumakaṇṇikasadisēhi kosehi ohitaṃ paṭicchannaṃ vatthaguyhaṃ assāti kosohitavatthaguyho. Vatthaguyhanti vatthena guhitabbaṃ aṅgajātaṃ vuccati.

Suvaṇṇavaṇṇoti jātihiṅgulakena majjitvā dīpidāṭṭhāya ghaṃsitvā gerukaparikkammaṃ katvā ṭhapitaghanasuvaṇṇarūpasadisoti attho. Etenassa ghanasiniddhasaṇhasarīrataṃ dassetvā chavivaṇṇadassanattamaṃ kaṇṇasannibhattacoti vuttaṃ. Purimassa vā vevacanametam.

Rajojallanti rajo vā malaṃ vā. Na upalimpatīti na laggati padumapalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanādīni pana utuggahaṇattāya ceva dāyakānaṃ puṇṇaphalattāya ca buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsanaṃ pavisantena hi bhikkhunā pāde dhovivā pavisitabbanti vuttametam.

Uddhaggalomoti āvaṭṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobhaṃ ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo.

Brahmujugattoti brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro bhavissati. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyaṃ jāṇūsūti tīsu ṭhānesu namanti, te kaṭiyaṃ namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā pana eke passavaṅkā honti, eke mukhaṃ unnametvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti, eke purato pabbhārā honti, pavedhamānā gacchanti. Ayaṃ pana ujumeva uggantvā dīghappamāṇo devanagare ussitasuvaṇṇatorānaṃ viya bhavissatīti dīpenti. Yathā cetam, evaṃ yaṃ yaṃ jātamattassa sabbaso aparipuṇṇaṃ mahāpurisalakkhaṇaṃ hoti, taṃ taṃ āyatimaṃ tathābhāvitam sandhāya vuttanti veditabbaṃ.

Sattussadoti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve aṃsakūtāni khandhoti imesu sattasu ṭhānesu paripuṇṇo maṃsussado assāti sattussado. Aññesaṃ pana hatthapādapiṭṭhādīsu sirājālaṃ paññāyati, aṃsakūtakkhandhesu aṭṭhikoṭiyo. Te manussā petā viya khāyanti, na tathā mahāpuriso, mahāpuriso pana sattasu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussadattā nigūḷhasirājālehi hatthapiṭṭhādīhi vaṭṭetvā suṭṭhapitasuvaṇṇāliṅgasadisena khandhena silārūpakaṃ viya khāyati, cittakammarūpakaṃ viya ca khāyati.

Sīhassa pubbaddhaṃ viya kāyo assāti sīhapubbaddhakāyo. Sīhassa hi puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Mahāpurisassa pana sīhassa pubbaddhakāyo viya sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva tattha tattha vinatunnatādivasena dussaṇṭhitavisaṇṭhito na hoti, dīghayuttatṭhāne pana dīgho, rassathūlakisaputhulaanuvattitayuttatṭhānesu tathāvidhova hoti. Vuttañhetam bhagavatā -

“Manāpiyeva kho, bhikkhave, kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati, tāni aṅgāni dīghāni saṅṭhanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṅṭhanti. Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṅṭhanti. Yehi aṅgehi kisehi sobhati, tāni aṅgāni kisāni saṅṭhanti. Yehi aṅgehi puthulehi sobhati, tāni aṅgāni puthulāni saṅṭhanti. Yehi aṅgehi vaṭṭehi sobhati, tāni aṅgāni vaṭṭāni saṅṭhanti”ti.

Iti nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito mahāpurisassa attabhāvo, loke sabbasippino vā sabbaidhimanto vā patirūpakampi kātum na sakkonti.

Citantaraṃsoti antaraṃsaṃ vuccati dvinnāṃ koṭṭānaṃ antaraṃ, taṃ citaṃ paripuṇṇaṃ antaraṃsaṃ assāti citantaraṃso. Aññesañhi taṃ ṭhānaṃ ninnāṃ hoti, dve piṭṭhikoṭṭā pāṭiyekkā paññāyanti. Mahāpurisassa pana kaṭito paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ yāva khandhā uggamma samussitasuvaṇṇaphalakaṃ viya piṭṭhiṃ chādetvā patiṭṭhitaṃ.

Nigrodhapaṇḍaloti nigrodho viya paṇḍalo. Yathā paññāsahatthatāya vā satahatthatāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopi vitthāratopi ekappamāṇova hoti, evaṃ kāyatopi byāmatopi ekappamāṇo. Yathā aññesaṃ kāyo dīgho vā hoti byāmo vā, na evaṃ visamappamāṇoti attho. Teneva yāvatakvassa kāyotiādi vuttaṃ. Tattha yāvatako assāti yāvatakvassa.

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koñcā viya ca bakā viya ca varāhā viya ca dīghagalā vaṅkagalā puthulagalā ca honti, kathanakāle sirājālaṃ paññāyati, mando saro nikkhamati, na evaṃ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇāḷiṅgasadiso khandho hoti, kathanakāle sirājālaṃ na paññāyati, meghassa viya gajjito saro mahā hoti.

Rasaggasaggīti ettha rasaṃ gasanti harantīti rasaggasā. Rasaharaṇīnametaṃ adhivacanaṃ, tā aggā assāti rasaggasaggī. Mahāpurisassa kira sattarasaharaṇīsaḥassāni uddhaggāni hutvā gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopi āhāro jivhagge ṭhapito sabbakāyaṃ anupharati. Teneva mahāpadhānaṃ padahantassa ekataṇḍulādīhipi kaḷāyayūsapasatamattenāpi kāyassa yāpanaṃ ahosi. Aññesaṃ pana tathā abhāvā na sakalaṃ kāyaṃ oḷā pharati. Tena te bahvābādā honti.

Sīhasseva hanu assāti sīhahanu. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuṇṇaṃ hoti, na uparimaṃ. Mahāpurisassa pana sīhassa heṭṭhimaṃ viya dvepi paripuṇṇāni dvādasīyā pakkhassa candasadisāni honti. Atha nemittakā hanukapariyantaṃ oloketvā imesu hanukesu heṭṭhime vīsati uparime vīsati cattālīsadantā samā aviraḷā patiṭṭhahissantīti sallakkhetvā ayañhi deva, kumāro cattālīsadanto hotītiādimāhaṃsu. Tatrāyamattho, aññesañhi paripuṇṇadantānampi dvattiṃsa dantā honti. Imassa pana cattālīsaṃ bhavissanti. Aññesañca keci dantā uccā, keci nīcāti visamā honti, imassa pana ayapaṭṭakena chinnaṃsaṅkhaṭṭalaṃ viya samā bhavissanti. Aññesaṃ kumbhilaṃ viya dantā viraḷā honti, macchamaṃsāni khādantānaṃ dantantaraṃ pūrenti. Imassa pana kanakaphalakāyaṃ samussitavajirapanti viya aviraḷā tūlikāya dassitaparicchedā viya dantā bhavissanti. Aññesañca pūtidantā utṭhahanti. Tena kaci dāṭhā kālāpi vivaṇṇāpi honti. Ayaṃ pana sutṭhu sukkadāṭho osadhitārakampi atikkamma virocamaṇāya pabhāya samannāgatadāṭho bhavissati.

Pahūtajivhoti puthulajivho. Aññesaṃ jivhā thūlāpi honti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, mahāpurisassa pana jivhā mudu dīghā puthulā vaṇṇasampannā hoti. So hi etaṃ lakkhaṇaṃ pariyesitum āgatānaṃ kaṅkhāvinodanattaṃ mudukattā taṃ jivhaṃ kathinasūciṃ viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaṇṇasotāni parāmasati, puthulattā kesantapariyosānaṃ kevalampi nalātaṃ paṭicchādeti. Evamassa mududīghaputhulabhāvaṃ pakāsento tesam kaṅkhaṃ vinodeti. Evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ jivhaṃ sandhāya “pahūtajivho”ti vuttaṃ.

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, ayaṃ pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato bhavissati, mahābrahmuno hi pittasemhehi apalibuddhattā saro visado hoti. Mahāpurisenāpi katakammaṃ tassa vatthum sodheti. Vatthuno suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visado aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karavīko viya bhaṇatīti karavīkabhāṇī, mattakaravīkarutamañjughosoti attho.

Abhinīlanettoti na sakalanīlanetto, nīlayuttaṭṭhāne panassa umāpupphasadisena ativissuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni nettāni honti, pītayuttaṭṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohitayuttaṭṭhāne bandhujīvakaupphasadisena lohitavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitārakasadisena setavaṇṇena, kālayuttaṭṭhāne addāriṭṭhakasadisena kālavaṇṇena samannāgatāni. Suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjarasadisāni khāyanti.

Gopakhumoti ettha pakhumanti sakalacakkhubhaṇḍaṃ adhippetam, taṃ kālavacchakassa bahaladhātukaṃ hoti, rattavacchakassa vippasannaṃ, taṃ muhuttajātataruṇarattavacchakasadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesañhi cakkhubhaṇḍā aparipuṇṇā honti, hatthimūsikādīnaṃ akkhisadisehi viniggatehipi gambhīrehipi akkhīhi samannāgatā honti. Mahāpurisassa pana dhovitvā majjitvā ṭhapitamaṇigulikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīni.

Uṇṇāti uṇṇalomam. Bhamukantareti dvinnam bhamukānaṃ vemajjhe nāsikamatthakeyeva jātā, uggantvā pana nalāṭavemajjhe jātā. Odātāti parisuddhā, osadhitārakasamānavaṇṇā. Mudūti sappimaṇḍe osāretvā ṭhapitasatavāravihatakkappāsapaṭalasadisā. Tūlasannibhāti simbalitūlalātātūlasamānā, ayamassa odātātāya upamā. Sā panesā koṭiyaṃ gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamānā hoti, vissatṭhā dakkhiṇāvaṭṭavasena āvaṭṭitvā uddhaggā hutvā santiṭṭhati. Suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapitarajatapubbuḷakaṃ viya, suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya, aruṇappabhārañjite gaganappadese osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriyā virocati.

Uṇḥisasīsoti idaṃ paripuṇṇanalāṭatañca paripuṇṇasīsataṃ cāti dve atthavase paṭicca vuttaṃ. Mahāpurisassa hi dakkhiṇakaṇṇacūlikato paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ utṭhahitvā sakalanalātaṃ chādayamānaṃ pūrayamānaṃ gantvā vāmakaṇṇacūlikāyaṃ patiṭṭhitam, taṃ rañño bandhaṇḥisapaṭṭo viya virocati. Mahāpurisassa kira imaṃ lakkhaṇaṃ disvā rājūnaṃ uṇḥisapaṭṭaṃ akaṃsu. Ayaṃ tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kapisīsā, keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci hatthisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsā. Mahāpurisassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitaṃ viya suparipuṇṇaṃ udakapubbuḷasadisam sīsaṃ hoti. Tattha purimanaye uṇḥisaveṭṭhitasīso viyāti uṇḥisasīso. Dutīyanaye uṇḥisaṃ viya sabbattha parimaṇḍalasīsoti uṇḥisasīso.

Vipassīsamaññāvaṇṇanā

37. Sabbakāmeḥīti idaṃ lakkhaṇāni pariggaṇhāpetvā pacchā kataṃ viya vuttaṃ, na panevaṃ daṭṭhabbaṃ. Paṭhamañhi te nemittake santappetvā pacchā lakkhaṇapariggaṇhanaṃ katanti veditabbaṃ. Tassa vitthāro gabbhokkantiyaṃ vuttoyeva. Pāyentīti thaṇṇaṃ pāyenti. Tassa kira niddosena madhurena khīrena samannāgatā saṭṭhi dhātiyo upaṭṭhāpesi, tathā sesāpi tesu tesu kammesu kusalā saṭṭhisatṭhiyeva. Tāsaṃ pesanakārake saṭṭhi purise, tassa tassa katākatabhāvaṃ sallakkhaṇe saṭṭhi amacce upaṭṭhāpesi. Evaṃ cattāri saṭṭhiyo itthīnaṃ, dve saṭṭhiyo purisānanti cha saṭṭhiyo upaṭṭhakānaṃyeva ahesuṃ. Setacchattanti dibbasetacchattaṃ. Kuladattiyaṃ pana sirigabbheyeva tiṭṭhati. Mā naṃ sītaṃ vātiādīsu mā abhibhavīti attho veditabbo. Svāssudanti so assudaṃ. Añkeneva añkanti añṇassa bāhunāva añṇassa bāhuṃ. Añṇassa ca aṃsakūṭeneva añṇassa aṃsakūṭaṃ. Parihariyatīti nīyati, sampāpiyatīti attho.

38. Mañjussaroti akharassaro. Vaggussaroti chekanipuṇassaro. Madhurassaroti sātassaro. Pemañiyassaroti pemañanakassaro. Tatridaṃ karavīkānaṃ madhurassaratāya - karavīkasakuṇe kira madhurarasaṃ ambapakkaṃ mukhatuṇḍakena paharivā paggharitarasaṃ pivivā pakkhena tālaṃ datvā vikūjamāne catuppadā mattā viya laḷitaṃ ārabhanti. Gocarapasutāpi catuppadā mukhagatāni tiṇāni chaḍḍetvā taṃ saddaṃ suṇanti. Vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittaṃ pādaṃ anikkhipitvāva tiṭṭhanti. Anubaddhamigā ca maraṇabhayaṃ jahitvā tiṭṭhanti. Ākāse pakkhandā pakkhinopi pakkhe pasāretvā taṃ saddaṃ suṇamānāva tiṭṭhanti. Udaḍḍake macchāpi kaṇṇapaṭalaṃ papphoṭetvā taṃ saddaṃ suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṃ madhurassarā karavīkā.

Asandhimittāpi dhammāsokassa devī - “atthi nu kho, bhante, buddhassarena sadiso kassaci saro”ti saṅghaṃ pucchi. Atthi karavīkasakuṇassāti. Kuhiṃ, bhante, te sakuṇāti? Himavanteti. Sā rājānaṃ āha - “deva, ahaṃ karavīkasakuṇaṃ passitukāmāmhī”ti. Rājā - “imasmim pañjare nisīditvā karavīko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaraṃ vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavīkassa purato aṭṭhāsi. So - “rājānāya āgato pañjaro, na sakkā na gantu”nti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā raṇṇo purato aṭṭhāsi. Na karavīkasaddaṃ kārāpetuṃ sakkonti. Atha rājā - “kathaṃ, bhāṇe, ime saddaṃ na karontī”ti āha. Nātake adisvā devāti. Atha naṃ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attano chāyaṃ disvā - “ñātakā me āgatā”ti mañṇamāno pakkhena tālaṃ datvā madhurassarena mañivamsaṃ dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya laḷimsu. Asandhimittā cintesi - “imassa tāva tiracchānagatassa evaṃ madhuro saddo, kīdiso nu kho sabbaññutaññāṇasiripattassa bhagavato saddo aho”ti pītiṃ uppādetvā taṃ pītiṃ avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṃ madhuro kira karavīkasaddoti. Tato pana satabhāgena saḥassabhāgena ca madhurataro vipassissa kumārassa saddo aho”ti veditabbo.

39. Kammavipākajanti na bhāvanāmayāṃ, kammavipākavasena pana devatānaṃ cakkhusadisameva maṃsacakkhu aho, yena nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhittaṃ ekatilampi ayaṃ soti uddharitvā dātuṃ sakkoti.

40. Vipassīti ettha ayaṃ vacanatto, antarantarā nimīlajanitandhakāravirahena visuddhaṃ passati, vivaṭeḥi ca akkhīhi passatīti vipassī; dutiyavāre viceyya viceyya passatīti vipassī; vicinitvā vicinitvā passatīti attho.

Atthe panāyatīti atthe jānāti passati, nayati vā pavattetīti attho. Ekadivasam kira vinicchayaṭṭhāne nisīditvā atthe anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattam mahāpurisam ānetvā hatthe ṭhapayimsu. Tassa tam aṅkekatvā upalālayamānasseva amaccā sāmikam assāmikam akaṃsu. Bodhisatto anattamanasaddam nicchāresi. Rājā - “kimetaṃ, upadhārethā”ti āha. Upadhāriyamānā aññaṃ adisvā - “aḍḍassa dubbinicchitattā evaṃ kataṃ bhavissatī”ti puna sāmikamyeva sāmikam katvā “ñatvā nu kho kumāro evaṃ karotī”ti vīmaṃsantā puna sāmikam assāmikam akaṃsu. Punapi bodhisatto tatheva saddam nicchāresi. Atha rājā - “jānāti mahāpuriso”ti tato paṭṭhāya appamatto ahosi. Idam sandhāya vuttam - “viceyya viceyya kumāro atthe panāyatī”ti.

42. Vassikantiādīsu yattha sukham hoti vassakāle vasitum, ayaṃ vassiko. Itaresupi eseve nayo. Ayaṃ panettha vacanatto vassāvāso vassam, vassam arahatīti vassiko. Itaresupi eseve nayo.

Tattha vassiko pāsādo nātiucco hoti, nātinīco, dvāravātapānānipissa nātibahūni nātitanūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhumacchiddāni, uṇhappavesanattāya bhittiniyūhāni nīhariyanti. Bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni panettha uṇhaviriyāni kambalādīni vaṭṭanti. Khajjabhojjaṃ siniddham kaṭukasannissitam nirudakasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti, dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajātāni honti, bhūmattharaṇādīni dukūlamayāni vaṭṭanti. Khajjabhojjāni madhurasannissitabharitāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppālādīhi sañchādenti. Tesu tesu padesesu udakayantāni karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalaṅcettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānāni nippurisāneva, dovārikāpi itthiyova, nahāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira - “tathārūpaṃ issariyasukhasampattiṃ anubhavamānassa purisam disvā purisāsaṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahosī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesīti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Jiṇṇapurisavaṇṇanā

43. Dutiyabhāṇavāre gopānasivaṅkanti gopānasī viya vaṅkam. Bhogganti khandhe, kaṭiyam, jāṇūsūti tīsu ṭhānesu bhoggavaṅkam. Daṇḍaparāyananti daṇḍagatikam daṇḍapaṭisaraṇam. Āturanti jarāturaṃ. Gatayobbananti atikkantayobbanam pacchimavaye ṭhitam. Disvāti aḍḍhayanappamāṇena balakāyena parivuto suvaṇṇavihitārakkhopi gacchanto yadā ratho purato hoti, pacchā balakāyo, tādise okāse suddhāvāsakhīṇāsavabrahmehi attano ānubhāvena rathassa puratova dassitam, tam purisam passitvā. Suddhāvāsā kira - “mahāpuriso paṅke gajo viya pañcasu kāmaguṇesu laggo, satimassa uppādessāmā”ti tam dassesum. Evaṃ dassitañca tam bodhisatto ceva passati sārathi ca. Brahmāno hi bodhisattassa appamādattham sārathissa ca kathāsallāpattham tam dassesum. Kiṃ panesoti “eso jiṇṇoti kiṃ vuttam hoti, nāham, bho ito pubbe evarūpaṃ addasa”nti pucchi.

Tena hīti yadi mayhampi evarūpehi kesehi evarūpena ca kāyena bhavitabbaṃ, tena hi samma sārathi. Alaṃ dānajja uyyānabhūmiyāti - “ajja uyyānabhūmiṃ passissāmā”ti gacchāma, alaṃ tāya uyyānabhūmiyāti saṃviggahadayo saṃvegānurūpamāha. Antepuraṃ gatoti itthijanaṃ vissajjetvā sirigabbhe ekakova nisinno. Yatra hi nāmāti yāya jātiyā sati jarā paññāyati, sā jāti dhiratthu dhikkatā atthu, jigucchāmetaṃ jātinti, jātiyā mūlaṃ khaṇanto nisīdi, paṭhamena sallena hadaye viddho viya.

45. Sārathiṃ āmantāpetvāti rājā kira nemittakehi kathitakālato paṭṭhāya ohitasoto vicarati, so “kumāro uyyānaṃ gacchanto antarāmagge nivatto”ti sutvā sārathiṃ āmantāpesi. Mā heva khotiādīsu rajjaṃ kāretu, mā pabbajatu, brāhmaṇānaṃ vacanaṃ mā saccaṃ hotūti evaṃ cintesīti attho.

Byādhipurisavaṇṇanā

47. Addasa khoti pubbe vuttanayeneva suddhāvāsehi dassitaṃ addasa. Ābādhikanti iriyāpathabhañjanakena visabhāgabādhena ābādhikaṃ. Dukkhitanti roga dukkhena dukkhitaṃ. Bāḷhagilānanti adhimattagilānaṃ. Palipannanti nimuggaṃ. Jarā paññāyissati byādhi paññāyissatīti idhāpi yāya jātiyā sati idaṃ dvayaṃ paññāyati, dhikkatā sā jāti, ajātaṃ khemanti jātiyā mūlaṃ khaṇanto nisīdi, dutiyena sallena viddho viya.

Kālaṅkatapurisavaṇṇanā

50. Vilātanti sivikaṃ. Petanti ito paṭigataṃ. Kālaṅkatanti katakālaṃ, yattakaṃ tena kālaṃ jīvitaṃ, taṃ sabbaṃ katvā niṭṭhapetvā matanti attho. Imampissa purimanayeneva brahmāno dassesuṃ. Yatra hi nāmāti idhāpi yāya jātiyā sati idaṃ tayaṃ paññāyati, dhikkatā sā jāti, ajātaṃ khemanti jātiyā mūlaṃ khaṇanto nisīdi, tatiyena sallena viddho viya.

Pabbajitavaṇṇanā

52. Bhaṇḍunti muṇḍaṃ. Imampissa purimanayeneva brahmāno dassesuṃ. Sādhū dhammacariyātiādīsu ayaṃ deva dhammacaraṇabhāvo sādhuṃ cintetvā pabbajitoti evaṃ ekamekassa padassa yojanā veditabbā. Sabbāni cetāni dasakusalakammāpathavevacanāneva. Avasāne pana avihiṃsāti karuṇāya pubbabhāgo. Anukampāti mettāya pubbabhāgo. Tenahīti uyyojanatthe nipāto. Pabbajitaṃ hissa disvā cittaṃ pabbajjāya ninnaṃ jātaṃ. Atha tena saddhiṃ kathetukāmo hutvā sārathiṃ uyyojento tena hītiādīmāha.

Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā

54. Atha kho, bhikkhavi - “pabbajitassa sādhu dhammacariyā”tiādīni ca aññañca bahuṃ mahājanakāyena rakkhiyamānassa puttadārasambādhe ghare vasato ādīnavapaṭisaṃyuttañceva migabhūtena cetasaṃ yathāsukhaṃ vane vasato pabbajitassa vivekānisamsapaṭisaṃyuttañca dhammiṃ kathaṃ sutvā pabbajitukāmo hutvā - atha kho, bhikkhave, vipassī kumāro sārathiṃ āmantesi.

Imāni cattāri disvā pabbajitaṃ nāma sabbabodhisattānaṃ vaṃsova tantiyeva paveṇīyeva. Aññepi ca bodhisattā yathā ayaṃ vipassī kumāro, evaṃ cirassaṃ cirassaṃ passantī. Amhākaṃ pana bodhisatto cattāripi ekadivasaṃyeva disvā

mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitvā anomānadītīre pabbajito. Teneva rājagahaṃ patvā tattha rañña bimbisārena - “kimatthaṃ, paṇḍita, pabbajitosīti” puṭṭho āha -

“Jiṇṇaṅca disvā dukhitaṅca byādhitaṃ,
Mataṅca disvā gataṃāyusaṅkhayaṃ;
Kāsāyavatthaṃ pabbajitaṅca disvā,
Tasmā ahaṃ pabbajitoṃhi rājā”ti.

Mahājanakāyaanupabbajjāvaṇṇanā

55. Sutvāna tesanti tesam caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ sutvā etadahosi. Orakoti ūnako lāmako. Anupabbajiṃsūti anupabbajitāni. Kasmā panettha yathā parato khaṇḍatissānaṃ anupabbajjāya - “bandhumatiyā rājadhāniyā nikkhamitvā”ti vuttaṃ, evaṃ na vuttanti? Nikkhamitvā sutattā. Ete kira sabbepi vipassissa kumārassa upaṭṭhākaparisāva, te pātova upaṭṭhānaṃ āgantvā kumāraṃ adisvā pātārāsathāya gantvā bhuttaṃpātārāsā āgamma “kuhiṃ kumāro”ti pucchitvā “uyyānabhūmiṃ gato”ti sutvā “tattheva naṃ dakkhissāmā”ti nikkhamantā nivattamānaṃ sārathīṃ disvā - “kumāro pabbajito”ti cassa vacanaṃ sutvā sutatṭhāneyeva sabbābharaṇāni omuñcitvā antarāpaṇato kāsāvapītāni vatthāni āharāpetvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajiṃsu. Iti nagarato nikkhamitvā bahinagare sutattā ettha - “bandhumatiyā rājadhāniyā nikkhamitvā”ti na vuttaṃ.

Cārikaṃ caratīti gatagatatṭhāne mahāmaṇḍapaṃ katvā dānaṃ sajjetvā āgamma svātanāya nimantito janassa āyācitabhikkhameva paṭiggaṇhanto cattāro māse cārikaṃ cari.

Ākiṇṇoti iminā gaṇena parivuto. Ayaṃ pana vitakko bodhisattassa kadā uppannoti? Sve visākhapuṇṇamā bhavissatīti cātuddasīdivase. Tadā kira so - “yatheva maṃ ime pubbe gihbhūtaṃ parivāretvā caranti, idānīpi tattheva, kiṃ iminā gaṇenā”ti gaṇasaṅgaṇikāya ukkaṇṭhitvā “ajjeva gacchāmī”ti cintetvā puna “ajja avelā, sace idāni gamissāmi, sabbeva ime jānissanti, sveva gamissāmī”ti cintesi. Taṃ divasaṅca uruvelagāmasadise gāme gāmaṃvāsino svātanāya nimantayīṃsu. Te caturāsītisahassānampi tesam pabbajitānaṃ mahāpurisassa ca pāyāsameva paṭiyādayīṃsu. Atha mahāpuriso punadivase tasmīṃyeva gāme tehi pabbajitehi saddhiṃ bhattakiccaṃ katvā vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tattha te pabbajitā mahāpurisassa vattaṃ dassetvā attano attano rattitṭhānadivāṭṭhānāni pavitṭhā. Bodhisattopi paṇṇasālaṃ pavisitvā nisinno.

“Ṭhite majjhanhike kāle, sannisīvesu pakkhisu;
Saṇateva brahāraññaṃ, taṃ bhayaṃ paṭibhāti ma”nti.

Evarūpe avivekārāmānaṃ bhayakāle sabbasattānaṃ sadarathakāleyeva - “ayaṃ kālo”ti nikkhamitvā paṇṇasālāya dvāraṃ pidahitvā bodhimaṇḍābhimukho pāyāsi. Aññaḍāpi ca tasmīṃ ṭhāne vicaranto bodhimaṇḍaṃ passati, nisīdituṃ panassa cittaṃ na namitapubbaṃ. Taṃ divasaṃ panassa ñāṇaṃ paripākagataṃ, tasmā alaṅkataṃ bodhimaṇḍaṃ disvā ārohanatthāya cittaṃ uppannaṃ. So dakkhiṇadisābhāgena upagamma padakkhiṇaṃ katvā puratthimadisābhāge cuddasahatthaṃ pallaṅkaṃ paññāpetvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā - “yāva buddho na homi, na tāva ito vuṭṭhahāmī”ti paṭiññaṃ katvā nisīdi. Idamassa vūpakāsaṃ sandhāya - “ekova gaṇamhā vūpakaṭṭho vihāsī”ti vuttaṃ.

Aññeneva tññi te kira sāyaṃ bodhisattassa upaṭṭhānaṃ āgantvā paññasālaṃ parivāretvā nisinnā “ativikālo jāto, upadhārethā”ti vatvā paññasālaṃ vivaritvā taṃ apassantāpi “kuhiṃ gato”ti nānubandhiṃsu, “gaṇavāse nibbinno eko viharitukāmo maññe mahāpuriso, buddhabhūtaṃyeva naṃ passissāmā”ti vatvā antojambudīpābhīmukhā cārikaṃ pakkantā.

Bodhisattaabhivesavaṇṇanā

57. Vāsūpagatassāti bodhimaṇḍe ekarattivāsaṃ upagatassa. Rahogatassāti rahasi gatassa. Paṭisallīnassāti ekībhāvavasena nilīnassa. Kicchanti dukkhaṃ. Cavati ca upapajjati cāti idaṃ dvayaṃ pana aparāparaṃ cutipaṭisandhiṃ sandhāya vuttaṃ. Jarāmaraṇassāti ettha yasmā pabbajanto jiṇṇabyādhimatteyeva disvā pabbajito, tasmāssa jarāmaraṇameva upaṭṭhāti. Tenevāha - “jarāmaraṇassā”ti. Iti jarāmaraṇaṃ mūlaṃ katvā abhinivīṭṭhassa bhavaggato otarantassa viya - atha kho, bhikkhave, vipassissa bodhisattassa etadahosi.

Yonisomanasikārāti upāyamanasikārā pathamanasikārā. Aniccādīni hi aniccāditova manasikaroto yonisomanasikāro nāma hoti. Ayañca - “kismiṃ nu kho satijātiādīni honti, kismiṃ asati na honti”ti udayabbayānupassanāvasena pavattattā tesā aññataro. Tasmāssa ito yonisomanasikārā iminā upāyamanasikārena ahu paññāya abhisamayo, bodhisattassa paññāya yasmiṃ sati jarāmaraṇaṃ hoti, tena jarāmaraṇakāraṇena saddhiṃ samāgamo ahosi. Kiṃ pana tanti? Jāti. Tenāha - “jātiyā kho sati jarāmaraṇaṃ hoti”ti. Yā cāyaṃ jarāmaraṇassa kāraṇapariggāhikā paññā, tāya saddhiṃ bodhisattassa samāgamo ahosiṭi ayamettha attho. Etenupāyena sabbapadāni veditabbāni.

Nāmarūpe kho sati viññāṇanti ettha pana saṅkhāresu sati viññāṇanti ca, avijjāya sati saṅkhārāti ca vattabbaṃ bhaveyya, tadubhayampi na gahitaṃ. Kasmā? Avijjāsaṅkhārā hi atīto bhavo tehi saddhiṃ ayaṃ vipassanā na ghaṭiyati. Mahāpuriso hi paccuppannavasena abhinivīṭṭhoti. Nanu ca avijjāsaṅkhārehi adiṭṭhehi na sakkā buddhena bhavitunti. Saccaṃ na sakkā, iminā pana te bhavaupādānataṇhāvaseneva diṭṭhāti. Imasmiṃ ṭhāne vitthārato paṭiccasamuppādakathā kathetabbā. Sā panesā visuddhimagge kathitāva.

58. Paccudāvattatīti paṭinivattati. Katamaṃ panettha viññāṇaṃ paccudāvattatīti? Paṭisandhiviññāṇampi vipassanāññāṇampi. Tattha paṭisandhiviññāṇaṃ paccayato paṭinivattati, vipassanāññāṇaṃ ārammaṇato. Ubhayampi nāmarūpaṃ nātikkamati, nāmarūpato paraṃ na gacchati. Ettāvatā jāyetha vātiādīsu viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe ca viññāṇassa paccaye honte, dvīsupi aññamaññapaccayesu hontesu ettakena jāyetha vā...pe... upapajjetha vā, ito hi paraṃ kiṃ aññaṃ jāyeyya vā...pe... upapajjeyya vā. Nanu etadeva jāyati ca...pe... upapajjati cāti? Evaṃ saddhiṃ aparāparacutipaṭisandhīhi pañca padāni dassetvā puna taṃ ettāvatāti vuttamatthaṃ niyyātento - “yadidaṃ nāmarūpapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti vatvā tato paraṃ anulomapaccayākāravasena viññāṇapaccayā nāmarūpamūlaṃ āyatimpi jātijarāmaraṇaṃ dassetuṃ nāmarūpapaccayā saḷāyatanantiādīmāha. Tattha kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotīti sakalassa jātijarāmaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsādibhedassa dukkharāsissa nibbatti hoti. Iti mahāpuriso sakalassa vaṭṭadukkhassa nibbattiṃ addasa.

59. Samudayo samudayoti khoti nibbatti nibbattīti kho. Pubbe ananussutesūti na anussutesu assutapubbesu. Cakkhum udapādītiādīsu udayadassanapaññāvesā. Dassanaṭṭhena cakkhu, ñātakaraṇaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā, nibbijjhītvā paṭivijjhītvā uppannaṭṭhena vijjā, obhāsaṭṭhena ca ālokoti vuttā. Yathāha - “cakkhum udapādīti dassanaṭṭhena. Ñāṇaṃ udapādīti ñātaṭṭhena. Paññā udapādīti pajānanaṭṭhena. Vijjā udapādīti paṭivedhaṭṭhena. Āloko udapādīti obhāsaṭṭhena. Cakkhudhammo dassanaṭṭho attho. Ñāṇadhammo ñātaṭṭho attho. Paññādhammo pajānanaṭṭho attho. Vijjādhammo paṭivedhaṭṭho attho. Āloko dhammo obhāsaṭṭho attho”ti. Ettakehi padehi kiṃ kathitanti? Imasmiṃ sati idaṃ hotīti paccayaśāñjānamattamaṃ kathitaṃ. Athavā vīthipaṭipannā taruṇavipassanā kathitāti.

61. Adhigato kho myāyanti adhigato kho me ayaṃ. Maggoti vipassanāmaggo. Bodhāyāti catusaccabujjhanatthāya, nibbānabujjhanatthāya eva vā. Api ca bujjaṭṭhi bodhi, ariyamaggasetaṃ nāmaṃ, tadatthāyātipi vuttaṃ hoti. Vipassanāmaggaṃ mūlako hi ariyamaggoti. Idāni taṃ maggaṃ niyyātentō - “yadidaṃ nāmarūpanirodhātiādīmāha. Ettha ca viññāṇanirodhotiādīhi paccattapadehi nibbānameva kathitaṃ. Iti mahāpuriso sakalassa vaṭṭadukkhassa anibbattinirodhaṃ addasa.

62. Nirodho nirodhoti khoti anibbatti anibbattīti kho. Cakkhūtiādīni vuttatthāneva. Idha pana sabbeheva etehi padehi - “imasmiṃ asati idaṃ na hotī”ti nirodhasaṃjānamattameva kathitaṃ, athavā vuṭṭhānagāminī balavavipassanā kathitāti.

63. Aparena samayenāti evaṃ paccayañca paccayanirodhañca veditvā tato aparabhāge. Upādānakkhandhesūti upādānassa paccayabhūtesu khandhesu. Udayabbayānupassīti tameva paṭhamaṃ diṭṭhaṃ udayañca vayañca anupassamāno. Vihāsīti sikhāpattaṃ vuṭṭhānagāminivipassanaṃ vahanāto vihari. Idaṃ kasmā vuttaṃ? Sabbeyeva hi pūritapāramino bodhisattā pacchimabhava puttassa jātadivase mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā pabbajitvā padhānamanuyuñjitvā bodhipallaṅkamāruya mārabalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaranti, dutiyayāme dibbacakkhum visodhenti, tatiyayāme paccayākāraṃ sammasitvā ānāpānecatutthajjhānato uttāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuññā vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggena sakale buddhagūṇe paṭivijjhanti. Ayampi mahāpuriso pūritapāramī. So yathāvuttaṃ sabbaṃ anukkamaṃ katvā pacchimayāme ānāpānecatutthajjhānato uttāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā vuttappakāraṃ udayabbayavipassanaṃ ārabhi. Taṃ dassetuṃ idaṃ vuttaṃ.

Tattha iti rūpanti idaṃ rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ, ito uddhaṃ rūpaṃ natthīti ruppanasabhāvañceva bhūtapādāyabhedañca ādiṃ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. Iti rūpassa samudayoti iminā evaṃ pariggahitassa rūpassa samudayadassanaṃ vuttaṃ. Tattha itīti evaṃ samudayo hotīti attho. Tassa vitthāro - “avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhāsamudayā rūpasamudayo, kammāsamudayā rūpasamudayo, āhārasamudayā rūpasamudayoti, nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passaṭī”ti evaṃ veditabbo. Atthaṅgamepi “avijjānirodhā rūpanirodho...pe... vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa nirodhaṃ passaṭī”ti ayamassa vitthāro.

Iti vedanātiādīsipi ayam vedanā, ettakā vedanā, ito uddham vedanā natthi. Ayam saññā, ime saṅkhārā, idaṃ viññāṇaṃ, ettakaṃ viññāṇaṃ, ito uddham viññāṇaṃ natthīti vedayitasañjānanaabhisāṅkharaṇavijānanaśabhāvañceva sukhādirūpasaññādi phassādi cakkhuviññāṇādi bhedañca ādiṃ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇapariggaho vutto. Iti vedanāya samudayotiādīhi pana evaṃ pariggahitānaṃ vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ samudayadassanaṃ vuttaṃ. Tatrāpi itīti evaṃ samudayo hotīti attho. Tesampi vitthāro - “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”ti rūpe vuttanayeneva veditabbo. Ayam pana viseso - tīsu khandhesu “āhārasamudayā”ti avatvā “phassasamudayā”ti vattabbaṃ. Viññāṇakkhandhe “nāmarūpasamudayā”ti atthaṅgamapadampi tesamyeva vasena yojetabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana udayabbayavinicchayo sabbākāraparipūro visuddhimagge vutto. Tassa pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassino viharatoti tassa vipassissa bodhisattassa imesu rūpādīsū pañcasu upādānakkhandhesu samapaññāsalakkhaṇavasena udayabbayānupassino viharato yathānukkamena vaḍḍhite vipassanāññāṇe anuppādanirodhena nirujjhamānehi āsavasaṅkhātehi kilesehi anupādāya aggahetvāva cittaṃ vimuccati, tadevaṃ maggakkhaṇe vimuccati nāma, phalakkhaṇe vimuttaṃ nāma; maggakkhaṇe vā vimuttañceva vimuccati ca, phalakkhaṇe vimuttameva.

Ettāvatā ca mahāpuriso sabbabandhanā vippamutto sūriyarasmisamphuṭṭhamiva padumaṃ suvikasitacittasantāno cattāri maggaññāṇāni, cattāri phalaññāṇāni, catasso paṭisambhidā, catuyoniparicchedakaññāṇaṃ, pañcagatiparicchedakaññāṇaṃ, cha asādhāraṇaññāṇāni, sakale ca buddhaguṇe hatthagate katvā paripuṇṇasaṅkappo bodhipallaṅke nisinnova -

“Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ;
Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi;
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhaṭaṃ;
Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti.

“Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso;
Anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.

Evaṃ sammāvimuttānaṃ, kāma-bandhoghatārinaṃ;
Paññāpetuṃ gati natthi, pattānaṃ acalaṃ sukha”nti.

Evaṃ manasi karonto sarade sūriyo viya, puṇṇacando viya ca virocitthāti.

Dutiyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā

64. Tatiyabhāṇavāre yaṃnūnāhaṃ dhammaṃ deseyyanti yadi panāhaṃ dhammaṃ deseyyaṃ. Ayam pana vitakko kadā uppannoti? Buddhabhūtaṃ aṭṭhame sattāhe. So kira buddho hutvā sattāhaṃ bodhipallaṅke nisīdi, sattāhaṃ bodhipallaṅkaṃ olokento aṭṭhāsi, sattāhaṃ ratanacaṅkame caṅkami, sattāhaṃ ratanagabbhe dhammaṃ vicinanto nisīdi, sattāhaṃ ajapālanigrodhe nisīdi, sattāhaṃ mucalinde nisīdi,

sattāhaṃ rājāyatane nisīdi. Tato uttāhāya aṭṭhame sattāhe puna āgantvā
ajapālanigrodhe nisinnaṃ mātasseva sabbabuddhānaṃ āciṇṇasamāciṇṇo ayañceva ito
anantaro ca vitakko uppannoti.

Tattha adhigatoti paṭividdho. Dhammoti catusaccadhammo. Gambhīroti
uttānabhāva paṭikkhepavacanametam. Duddasoti gambhīrattāva duddaso dukkhena
daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhum. Duddasattāva duranubodho dukkhena
avabujjhitaḥ, na sakkā sukhena avabujjhitaṃ. Santoti nibbuto. Paṇītoti atappako.
Idaṃ dvayaṃ lokuttaram eva sandhāya vuttaṃ. Atakkāvacaroti takkena avacaritaḥ
ogāhitaḥ, na hoti, ñāṇeneva avacaritaḥ. Nipuṇoti saṇho. Paṇḍitavedanīyoti
sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi paṇḍitehi veditaḥ. Ālayarāmāti sattā pañcasu
kāmaguṇesu allīyanti, tasmā te ālayāti vuccanti. Aṭṭhasatatanhāvicaritāni ālayanti,
tasmā ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti ālayarāmā. Ālayesu ratāti ālayaratā.
Ālayesu suṭṭhu muditāti ālayasammuditā. Yatheva hi susajjitaṃ
pupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ pavittṭho rājā tāya tāya
sampattiyā ramati, pamudito āmodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyaṃ nikkhamitaṃ na
icchatī, evamimehi kāmalāyataṇhālayehi sattā ramanti, saṃsāra vaṭṭe pamuditā
anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesaṃ bhagavā duvidhampi ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya
dassento - “ālayarāmā”ti ādimāha.

Yadidanti nipāto, tassa tṭhānaṃ sandhāya - “yaṃ ida”nti, paṭiccasamuppādaṃ
sandhāya - “yo aya”nti evamattho daṭṭhabbo. Idappaccayatā paṭiccasamuppādoti
imesaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayatā ca sā
paṭiccasamuppādo cāti idappaccayatā paṭiccasamuppādo. Saṅkhārādipaccayānaṃ
avijjādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Sabbasaṅkhārasamathotiādi sabbam nibbānameva.
Yasmā hi taṃ āgamaṃ sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti tasmā
- “sabbasaṅkhārasamatho”ti vuccati. Yasmā ca taṃ āgamaṃ sabbe upadhayo
paṭinissaṭṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbam
dukkhaṃ nirujjhati, tasmā “sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhaya virāgo nirodho”ti
vuccati. Sā paṇesā taṇhā bhavena bhavaṃ, phalena vā saddhiṃ kammaṃ vinati
saṃsibbatīti katvā vānanti vuccati. Tato vānato nikkhantanti nibbānaṃ. So mama
kilamatho yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā
assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttaṃ hoti, citte pana
ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi.

65. Apissūti anubrūhanatthe nipāto. So - “na kevalaṃ etadahosi, imāpi gāthā
paṭibhaṃsū”ti dīpeti. Vipassintiādīsu vipassissa bhagavato arahato
sammāsambuddhassāti attho. Anacchariyāti anuacchariyā. Paṭibhaṃsūti
paṭibhānasaṅkhātassa ñāṇassa gocarā ahesuṃ, parivittakkayitabbataṃ pāpuṇiṃsu.

Kicchenāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā
sukhapaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato
āgatāgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ sīsaṃ chinditvā galalohitaṃ nīharitvā
suañjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṃsapadīpakaṃ puttaṃ manāpacāriniṃ bhariyanti
evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni
pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Halanti ettha hakāro
nipātamatto, alanti attho. Pakāsītunti desetaṃ; evaṃ kicchena adhigatassa
dhammassa alaṃ desetaṃ; ko attho desitenāti vuttaṃ hoti. Rāgadosaparetehi
rāgadosaphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṃ paṭisotaṃ aniccaṃ dukkhamanattāsubhanti evaṃ gataṃ catusaccadhammaṃ. Rāgarattāti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. Na dakkhantīti aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati evaṃ gāhāpetuṃ? Tamokhandhena āvuṭāti avijjārāsinaṃ ajjhotthaṭā.

Appossukkatāyāti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evaṃ cittaṃ nami? Nanu esa - “mutto mocessāmī, tiṇṇo tāressāmī”,

“Kiṃ me aññāta-vesena, dhammaṃ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, santāressaṃ sadevaka”nti.

Patthanaṃ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti. Saccametaṃ, paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa - “ime sattā kañjikapuṇṇalābu viya takkabharitacāṭi viya vasātelapītapilotikā viya añjanamakkhitaṭṭhā viya kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūḷhā, te kiṃ nāma paṭivijjhissantī”ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ nami.

“Ayañca dhammo pathavīsandhārakaudakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭiṃ paṭipādanaṃ viya duranubodho, nanu mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi. Tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantassāpi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkuṃ visodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasewa me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhaññāṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissantī”ti dhammagambhīratāpaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ namīti veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā - “mama appossukkatāya citte namamāne maṃ mahābrahmā dhammadesanaṃ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te ‘satthā kira dhammaṃ na desetukāmo ahoṣi, atha naṃ mahābrahmā yācitvā desāpesi, santo vata bho dhammo, paṇīto vata bho dhammo’ti maññamānā sussūsissantī”ti. Imampissa kāraṇaṃ paṭicca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

66. Aññatarassāti ettha kiñcāpi “aññataro”ti vuttaṃ, atha kho imasmiṃ cakkavāḷe jeṭṭhakamahābrahmā esoti veditabbo. Nassati vata bho lokoti so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. Yatra hi nāmāti yasmiṃ nāma loke. Purato pāturahosīti tehi dasahi brahmasahashehi saddhiṃ pāturahosi. Apparajakkhajātikāti paññāmaye akkhiṃhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesaṃ, evaṃ sabhāvāti apparajakkhajātikā. Assavanatāti assavanatāya. Bhavissantīti purimabuddhesu dasapuññakiriyavatthuvaseṇa katādhikārā paripākagatā padumāni viya sūriyarasmisamphassaṃ,

dhammadesanaṃyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

69. Ajjhesananti evaṃ tikkhattuṃ yācanaṃ. Buddhacakkhunāti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesañhi dvinnaṃ ñāṇaṃ “buddhacakkhū”ti nāmaṃ, sabbaññutaññāṇassa “samantacakkhū”ti, tiṇṇaṃ maggañāṇaṃ “dhammacakkhū”ti. Apparajakkhetiādīsu yesaṃ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ appaṃ, te apparajakkhā. Yesaṃ taṃ mahantaṃ, te mahārajakkhā. Yesaṃ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te tikkhindriyā. Yesaṃ tāni mudūni, te mudindriyā. Yesaṃ teyeva saddhādayo ākāraṃ suṇḍarā, te svākārā. Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṃ, te suviññāpayā. Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te paralokavajjabhayadassāvino nāma.

Ayaṃ panettha pāḷi - “saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho... Āraddhavīriyo...pe... kusīto... upaṭṭhitassati... muṭṭhassati... samāhito... asamāhito... paññavā... duppañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo...pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Lokoti khandhaloko, dhātuloko, āyatanaloko, sampattibhavaloko, vipattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattisambhavaloko. Eko loko - sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā - nāmañca rūpañca. Tayo lokā - tisso vedanā. Cattāro lokā - cattāro āhārā. Pañca lokā - pañcupādānakkhandhā. Cha lokā - cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā - satta viññāṇaṭṭhitiyo. Atṭha lokā - atṭha lokadharmā. Nava lokā - nava sattāvāsā. Dasa lokā - dasāyatanāni. Dvādasa lokā - dvādasāyatanāni. Atṭhārasa lokā - atṭhārasa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjaṃ, sabbe duccharitā vajjaṃ, sabbe abhisāṅkhārā vajjaṃ, sabbe bhavagāmikammā vajjaṃ. Iti imasmiñca loke imasmiñca vaje tikkhā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhati, idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇa’nti.

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseṇa nayo. Antonimuggaposīnīti yāni aññānīpi padumāni antonimuggāneva posayanti. Udakaṃ accuggamma ṭhitānīti udakaṃ atikkamitvā ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyarasmiṣamphassaṃ āgamayamānāni ṭhitāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakaṃ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni antoudakaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānīpi sarojauppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pāḷiṃ nārūḷhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭṭitāññū, vipaṇcītāññū, neyyo, padaparamoti cattāro puggalā. Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo ugghaṭṭitāññū. Yassa puggalassa saṅkhittena bhāsītassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo vipaṇcītāññū. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yonisomanasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo neyyo. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi gaṇhato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo padaparamo.

Tattha bhagavā uppalavanādisadisam dasasahassilokadhātuṃ olokento - “ajja pupphanakāni viya ugghaṭṭitāññū, sve pupphanakāni viya vipaṇcītāññū, tatiyadivase

pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni viya padaparamo’’ti addasa. Passanto ca - ‘‘ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā. Tatrāpi ettakā ugghaṭṭitaññū’’ti evaṃ sabbākārato addasa. Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmiṃyeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthaṃ sādheti, padaparamānaṃ anāgate vāsanatthāya hoti.

Atha bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadesanaṃ viditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna te sabbesupi tīsu bhavesu sabbe satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṃ - ‘‘ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā, vipākāvaraṇena samannāgatā, kilesāvaraṇena samannāgatā, assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena...pe...ime te sattā bhabbā’’ti.

Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeve ñāṇena pariggahetvā - ‘‘ettakā rāgacaritā, ettakā dosamohavitakkasaddhābuddhacaritā’’ti cha koṭṭhāse akāsi. Evaṃ katvā - ‘‘dhammaṃ desessāmī’’ti cintesi. Brahmā taṃ ñatvā somanassajāto bhagavantaṃ gāthāhi ajjhabhāsi. Idaṃ sandhāya - ‘‘atha kho so, bhikkhave, mahābrahmā’’tiādi vuttaṃ.

70. Tattha ajjhabhāsīti adhiabhāsi, adhikicca ārabbha abhāsīti attho.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova, na hi tattha ṭhitassa dassanatthaṃ gīvukkhipanapasāraṇādikiccaṃ atthi. Tathūpamanti tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. Ayaṃ panettha saṅkhepattho, yathā selapabbatamuddhani yathāṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya, tathā tvampi sumedha, sundarapaññasabbaññaṇaṇa samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ paññāmayāṃ pāsādamāruya sayāṃ apetasoko sokāvatiṇṇaṃ jātijarābhibhūtaṃ janataṃ apekkhassu, upadhāraya upaparikkha.

Ayamettha adhippāyo - yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapālīsu kuṭikāyo katvā rattiṃ aggim jāleyyuṃ. Caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṃ assa. Athassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ, na kedārapālīyo, na kuṭīyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyuṃ, kuṭikāsu pana aggijālamattameva paññāyeyya. Evaṃ dhammapāsādamāruya sattanikāyaṃ olokayato tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhussa āpāthaṃ nāgacchanti, rattiṃ khittasārā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te tassa dūre ṭhitāpi āpāthaṃ āgacchanti, so aggī viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetaṃ -

‘‘Dūre santo pakāsentī, himavantova pabbato;
Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā’’ti.

Uṭṭhehīti bhagavato dhammadesanatthaṃ cārikacaraṇaṃ yācanto bhaṇati. Virātiādīsu bhagavā vīriyavantatāya vīro, devaputtamaccukilesamārānaṃ vijitattā vijitasāṅgāmo, jātikantarādinittharaṇatthāya veneyyasatthavāhanasamatthatāya satthavāho, kāmacchandaiṇassa abhāvato aṇaṇoti veditabbo.

71. Apārutāti vivaṭṭā. Amatassa dvārāti ariyamaggo. So hi amatasāṅkhātassa nibbānassa dvāraṃ. So mayā vivarivā ṭhapitoti dasseti. Pamūñcantu saddhanti sabbe attano saddhaṃ pamūñcantu vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamatto, ahañhi attano paṇaṃ suppvattitampi imaṃ paṇitaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākilamathasaññi hutvā na bhāsiṃ, idāni pana sabbe janā saddhābhājanāṃ upanentu, pūressāmi tesaṃ saṅkappanti.

Aggasāvakayugavaṇṇanā

73. Bodhirukkhamaleti bodhirukkhassa avidūre ajapālanigrodhe antarahitoti attho. Kheme migadāyeti isipatanaṃ tena samayena khemaṃ nāma uyyānaṃ hoti, migānaṃ pana abhayavāsathāya dinnattā migadāyoti vuccati. Taṃ sandhāya vuttaṃ - “kheme migadāye”ti. Yathā ca vipassī bhagavā, evaṃ aññepi buddhā paṭhamāṃ dhammadesanattāya gacchantā ākāseṇa gantvā tattheva otaranti. Amhākaṃ pana bhagavā upakassa ājīvakassa upanissayaṃ disvā - “upako imaṃ addhānaṃ paṭipanno, so maṃ disvā sallapitvā gamissati. Atha puna nibbindanto āgama arahattaṃ sacchikarissati”ti ñatvā aṭṭhārasayojanamaggaṃ padasāva agamāsi. Dāyapālaṃ āmantesīti disvāva punappunaṃ oloketvā - “ayyo no, bhante, āgato”ti vatvā upagataṃ āmantesi.

75-76. Anupubbiṃ kathanti dānakathaṃ, dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ saggāṃ, saggānantaraṃ magganti evaṃ anupaṭipāṭikathaṃ kathesi. Tattha dānakathanti idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogānaṃ patitṭhā, visamagatassa tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo patitṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisaṃ, patitṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisāṃ, ārammaṇaṭṭhena ālambanarajjusadisāṃ. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesaṃ nidhanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsīviso, asantāsanaṭṭhena siho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setausabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhakaassaraṇā. Dānañhi loke sakkasampattiṃ mārasampattiṃ brahmasampattiṃ cakkavattisampattiṃ sāvakaṃ pāramiññaṃ paccekabodhiññaṃ abhisambodhiññaṃ detīti evamādidānaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ.

Yasmā pana dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanantaraṃ sīlakathaṃ kathesi. Sīlakathanti sīlaṃ nāmetaṃ avassayo patitṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadiso avassayo patitṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi, sīlasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisāṃ pupphaṃ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi, sīlālaṅkāreṇa hi alaṅkataṃ sīlakusumapiḷandhanaṃ sīlagandhānulittaṃ sadevakopi loko oloketi tittim na gacchatīti evamādisīlaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ.

Idaṃ pana sīlaṃ nissāya ayaṃ saggo labbhatīti dassetuṃ sīlānantaraṃ saggakathaṃ kathesi. Saggakathanti ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, niccamettha kīlā, niccaṃ sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ paṭilabhani, tāvatiṃsā tisso ca vassakoṭiyo satṭhi ca

vassasatasahassānīti evamādisaggaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ. Saggasampattiṃ kathayantānañhi buddhānaṃ mukhaṃ nappahoti. Vuttampi cetaṃ - “anekapariyāyena kho ahaṃ, bhikkhave, saggakathaṃ katheyya”ntiādi.

Evam saggakathāya palobhetvā puna hatthiṃ alaṅkaritvā tassa soṇḍaṃ chindanto viya - “ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo”ti dassanatthaṃ - “appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”tiādinā nayena kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ kathesi. Tattha ādīnavoti doso. Okāroti avakāro lāmakabhāvo. Saṃkilesoti tehi sattānaṃ saṃsāre saṃkilissaṃ. Yathāha - “kilissanti vata bho sattā”ti. Evam kāmādinavena tejjatvā nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesi, pabbajjāya guṇaṃ pakāsesīti attho. Sesam ambaṭṭhasuttavaṇṇanāyaṃ vuttanayañceva uttānatthañca.

77. Alathhanti kathaṃ alaththum? Ehibhikkhubhāvena. Bhagavā kira tesam iddhimayapattacīvarassūpanissayaṃ olokento anekāsu jātīsu cīvaradānādīni disvā etha bhikkhavotiādimāha. Te tāvadeva bhaṇḍū kāsāyavasanaṃ aṭṭhahi bhikkhuparikkhārehi sarīrapaṭimukkeheva vassasatikattherā viya bhagavantaṃ namassamānāva nisīdiṃsu.

Sandassesītiādisu idhalokatthaṃ sandassesī, paralokatthaṃ sandassesī. Idhalokatthaṃ dassento aniccanti dassesi, dukkhanti dassesi, anattāti dassesi, khandhe dassesi, dhātuyo dassesi, āyatanāni dassesi, paṭiccasamuppādaṃ dassesi, rūpakkhandhassa udayaṃ dassento pañca lakkhaṇāni dassesi, tathā vedanākkhandhādīnaṃ, tathā vayaṃ dassentopi udayabbayavasena paññāsallakkhaṇāni dassesi, paralokatthaṃ dassento nirayaṃ dassesi, tiracchānayaṇiṃ, pettivisaṃsaṃ, asurakāyaṃ, tiṇṇaṃ kusalānaṃ vipākaṃ, channaṃ devalokānaṃ, navannaṃ brahmalokānaṃ sampattiṃ dassesi.

Samādapesīti catupārisuddhisīlateralasadhutaṅgadasakathāvatthuādike kalyāṇadhamme gaṇhāpesi.

Samuttejesīti suṭṭhu uttejesi, abbhussāhesi. Idhalokatthañceva paralokatthañca tāsetvā tāsetvā adhigataṃ viya katvā kathesi. Dvattiṃsakammakāraṇapañcavīsati mahābhayappabhedāñhi idhalokatthaṃ buddhe bhagavati tāsetvā tāsetvā kathayante pacchābhāsaṃ, gāḷhabandhanaṃ bandhitvā cātumahāpathe pahārasatena tāḷetvā dakkhiṇadvārena niyyamāno viya āghātanabhaṇḍikāya ṭhapitasīso viya sūle uttāsito viya mattahatthinā maddiyamāno viya ca saṃviggo hoti. Paralokatthañca kathayante nirayādīsū nibbatto viya devalokasampattiṃ anubhavamāno viya ca hoti.

Sampahaṃsesīti paṭiladdhaguṇena codesi, mahānisaṃsaṃ katvā kathesīti attho.

Saṅkhārānaṃ ādīnavanti heṭṭhā paṭhamamaggādhigamatthaṃ kāmānaṃ ādīnavaṃ kathesi, idha pana uparimaggādhigamatthaṃ - “aniccā, bhikkhave, saṅkhārā addhuvā anassāsikā, yāvañcidaṃ, bhikkhave, alameva sabbasaṅkhāresu nibbindituṃ alaṃ virajjituṃ alaṃ vimuccitu”ntiādinā nayena saṅkhārānaṃ ādīnavañca lāmakabhāvañca tappaccayañca kilamathaṃ pakāsesi. Yathā ca tattha nekkhamme, evamidha - “santamidaṃ, bhikkhave, nibbānaṃ nāma paṇītaṃ tāṇaṃ leṇa”ntiādinā nayena nibbāne ānisaṃsaṃ pakāsesi.

Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā

78. Mahājanakāyoti tesamyeva dvinnam kumārānam upatthākajanakāyoti.

80. Bhagavantam saraṇam gacchāma, dhammañcāti saṅghassa aparipuṇṇattā dnevācīkameva saraṇamagamamsu.

81. Alattthunti pubbe vuttanayeneva ehibhikkhubhāveneva alattthum. Ito anantare pabbajitavārepi eseve nayo.

Cārikāanujānanavaṇṇanā

85. Parivittakko udapādīti kadā udapādī? Sambodhito satta samvaccharāni satta māse satta divase atikkamitvā udapādī. Bhagavā kira pitusaṅgaham karonto vihāsi. Rājāpi cintesi - “mayham jetthaputto nikkhamitvā buddho jāto, dutiyaputto me nikkhamitvā aggasāvako jāto, purohitaputto dutiyaaggasāvako, ime ca avasesā bhikkhū gihikālepi mayham puttameva parivāretvā vicariṃsu. Ime sabbe idānīpi mayhamyeve bhāro, ahameva ca ne catūhi paccayehi upatthahissāmi, aññesaṃ okāsaṃ na dassāmī”ti vihāradvārakotthakato patthāya yāva rājagehadvārā ubhayato khadirapākāraṃ kārāpetvā kilañjehi chādāpetvā vatthehi paṭicchādāpetvā upari ca chādāpetvā suvaṇṇatāraṇakaviccittam samolambitatālakkhandhamattam vividhapupphadāmaṇitānam kārāpetvā heṭṭhā bhūmiyam cittattharaṇehi santhāpetvā anto ubhosu passesu mālāvacchake puṇṇaghaṭe, sakalamaggavāsathāya ca gandhantare pupphāni pupphantare gandhe ca ṭhapāpetvā bhagavato kālam ārocāpesi.

Bhagavā bhikkhusaṅghaparivuto antosāṇiyāva rājagehamgantvā bhattakiccaṃ katvā vihāram paccāgacchati. Añño koci daṭṭhumpi na labhati, kuto pana bhikkham vā dātuṃ, pūjam vā kātuṃ, dhammam vā sotuṃ. Nāgarā cintesuṃ - “ajja satthu loke uppannaṃ satta māsaṃ dādhikāni satta samvaccharāni, mayaṇca daṭṭhumpi na labhāma, pageva bhikkham vā dātuṃ, pūjam vā kātuṃ, dhammam vā sotuṃ. Rājā - ‘mayhameva buddho, mayhameva dhammo, mayhameva saṅgho’ti mamāyitvā sayameva upatthahi. Satthā ca upajjamāno sadevakassa lokassa atthāya hitāya uppanno. Na hi raññoyeva nirayo uṇho assa, aññesaṃ nīluppalavanasadiso. Tasmā rājānam vadāma. Sace no satthāraṃ deti, iccetaṃ kusalam. No ce deti, raññā saddhiṃ yujjhivāpi saṅgham gahetvā dānādāni puññāni karoma. Na sakkā kho pana suddhanāgareheva evaṃ kātuṃ, ekaṃ jetthapurisampi gaṇhāmā”ti.

Te senāpatīṃ upasaṅkamitvā tassetamattham ārocetvā - “sāmi, kiṃ amhākaṃ pakkho hosi, udāhu rañño”ti āhaṃsu. So - “ahaṃ tumhākaṃ pakkho homi, api ca kho pana paṭhamadivaso mayham dātabbo”ti. Te sampatichīṃsu. So rājānam upasaṅkamitvā - “nāgarā, deva, tumhākaṃ kupitā”ti āha. Kimattham tātāti? Satthāraṃ kira tumheyeve upatthahatha, amhe na labhāmāti. Sace idānīpi labhanti, na kuppanti, alabhantā tumhehi saddhiṃ yujjhivāpi devāti. Yujjhāmi, tāta, nāham bhikkhusaṅgham demīti. Deva tumhākaṃ dāsā tumhehi saddhiṃ yujjhāmāti vadanti, tumhe kaṃ gaṇhitvā yujjhissathāti? Nanu tvaṃ senāpatīti? Nāgarehi vinā na samattho aham devāti. Tato rājā - “balavanto nāgarā, senāpatīpi tesaññeva pakkho”ti ṇatvā “aññānīpi satta māsaṃ dādhikāni satta samvaccharāni mayham bhikkhusaṅgham dadantū”ti āha. Nāgarā na sampatichīṃsu. Rājā - “cha vassāni, pañca, cattāri, tīṇi, dve, ekavassa”nti hāpesi. Evaṃ hāpentepi na sampatichīṃsu. Aññe satta divase yāci. Nāgarā - “atikakkaḥaṃ dāni raññā saddhiṃ kātuṃ na vaṭṭatī”ti anujāniṃsu.

Rājā sattamāsādhikānaṃ sattannaṃ saṃvaccharānaṃ sajjitaṃ dānamukhaṃ
sattannameva divasānaṃ vissajjetvā cha divase kesañci apassantānaṃyeva dānaṃ
datvā sattame divase nāgare pakkosāpetvā - “sakkhissatha, tāta, evarūpaṃ dānaṃ
dātu”nti āha. Tepi - “nanu amheyyeva nissāya taṃ devassa uppanna”nti vatvā -
“sakkhissāma”ti āhaṃsu. Rājā piṭṭhihatthena assūni puñchamāno bhagavantaṃ
vanditvā - “bhante, ahaṃ aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassaṃ aññassa vāraṃ akatvā
yāvajīvaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmīti cintesiṃ. Nāgarā na dāni me anuññātā,
nāgarā hi ‘mayaṃ dānaṃ dātuṃ na labhāmā’ti kuppanti. Bhagavā sve paṭṭhāya
tesaṃ anuggahaṃ karoṭhā”ti āha.

Atha dutiyadivase senāpati mahādānaṃ sajjetvā - “ajja yathā añño koci
ekabhikkhampi na deti, evaṃ rakkhathā”ti samantā purise ṭhapesi. Taṃ divasaṃ
seṭṭhibharyiā rodamānā dhītaraṃ āha - “sace, amma, tava pitā jīveyya, ajjāhaṃ
paṭhamaṃ dasabalaṃ bhojeyya”nti. Sā taṃ āha - “amma, mā cintayi, ahaṃ tathā
karissāmi yathā buddhappamukho bhikkhusaṅgho paṭhamaṃ amhākaṃ bhikkhaṃ
paribhuñjissatī”ti. Tato sataśahassagghanikāya suvaṇṇapātiyā nirudakapāyāsassa
pūretvā sappimadhusakkarādīhi abhisankharitvā aññāya pātiyā paṭikujjitvā taṃ
sumanamālāguḷehi parikkhipitvā mālāguḷasadiṣaṃ katvā bhagavato gāmaṃ
pavisanavelāya sayameva ukkhipitvā dāsigaṇaparivutā nagarā nikkhami.
Antarāmagge senāpatiupaṭṭhākā - “amma, mā ito agamā”ti vadanti. Mahāpuñña
nāma manāpakathā honti, na ca tesaṃ punappunaṃ bhaṇantānaṃ kathā
paṭikkhipituṃ sakkā hoti. Sā - “cūlapitā mahāpitā mātulā kissa tumhe gantuṃ na
dethā”ti āha. Senāpatinā - “aññassa kassaci khādanīyabhojanīyaṃ dātuṃ mā
dethā”ti ṭhapitamha ammāti. Kiṃ pana me hatthe khādanīyaṃ bhojanīyaṃ
passathāti? Mālāguḷaṃ passāmāti. Kiṃ tumhākaṃ senāpati mālāguḷapūjampi kātuṃ
na detīti? Deti, ammāti. Tena hi, apetha, apethāti bhagavantaṃ upasaṅkamitvā
mālāguḷaṃ gaṇhāpetha bhagavāti āha. Bhagavā ekaṃ senāpatissupaṭṭhākaṃ
oloketvā mālāguḷaṃ gaṇhāpesi. Sā bhagavantaṃ vanditvā - “bhagavā, bhavābhava
nibbattiyaṃ me sati paritassanañjīvaṃ nāma mā hotu, ayaṃ sumanamālā viya
nibbattanibbattaṭṭhāne piyāva homi, nāmena ca sumanā yevā”ti patthanaṃ katvā
satthārā - “sukhinī hohī”ti vuttā vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

Bhagavā senāpatissa gehaṃ gantvā paññattāsane nisīdi. Senāpati yāguṃ gahetvā
upagañchi, satthā pattaṃ pidahi. Nisinno, bhante, bhikkhusaṅghoti. Atthi no eko
antarā piṇḍapāto laddhoti. So mālaṃ apanetvā piṇḍapātaṃ addasa. Cūlupaṭṭhāko
āha - “sāmi, mālāti maṃ vatvā mātugāmo vañcesī”ti. Pāyāso bhagavantaṃ ādiṃ
katvā sabbesaṃ bhikkhūnaṃ pahoti. Senāpatipi attano deyyadhammaṃ adāsī.
Satthā bhattakiccaṃ katvā maṅgalaṃ vatvā pakkāmi. Senāpati - “kā nāma sā
piṇḍapātamadāsī”ti pucchi. Seṭṭhidhītā, sāmīti. Sappañña sā itthī, evarūpāya ghare
vasantiyā purisassa saggasampatti nāma na dullabhāti taṃ ānetvā jeṭṭhikaṭṭhāne
ṭhapesi.

Punadivase nāgarā dānamadaṃsu, punadivase rājāti ekantarikāya dānaṃ dātuṃ
ārabhiṃsu. Rājāpi carapurise ṭhapetvā nāgarehi dinnadānato atirekataraṃ deti,
nāgarāpi tatheva katvā rañña dinnadānato atirekataraṃ. Rājagehe nāṭakitthiyo
daharasāmaṇere vadanti - “gaṇhatha, tātā, na gahapatikānaṃ gattavatthādīsu
puñchitvā bāḷadārakānaṃ kheḷasiṅghāṇikādīdihovanahatthehi kataṃ, suciṃ paṇītaṃ
kata”nti. Punadivase nāgarāpi dadamānā vadanti - “gaṇhatha, tātā, na
nagaragāmanigamādīsu saṅkaḍḍhitataṇḍulakhīradadhisappiādīhi, na aññesaṃ

jaṅghasāpitiṭṭhiādīni bhañjivā āharāpītehi kataṃ, jātisappikhīrādīhiyeva kata”nti. Evaṃ sattu saṃvacchaesu sattu māsesu sattu divasesu ca atikkantesu atha bhagavato ayaṃ vitakko udapādi. Tena vuttaṃ - “sambodhito satta saṃvaccharāni satta māsāni satta divasāni atikkamivā udapādī”ti.

87. Aññatāro mahābrahmāti dhammadesanaṃ āyācitābrahmāva.

89. Caturāsīti āvāsasahassānīti caturāsīti vihārasahassāni. Te sabbepi dvādasasahassabhikkhugaṇhanakā mahāvihārā abhayagiricetiyaṃ pabbatacittalapabbatamahāvihārasadisāva ahesuṃ.

90. Khantī paramaṃ tapoti adhivāsanakhanti nāma paramaṃ tapo. Titikkhāti khantiyā eva vevacanaṃ. Titikkhā saṅkhātā adhivāsanakhanti uttamaṃ tapoti attho. Nibbānaṃ paramanti sabbākārena pana nibbānaṃ paramanti vadanti buddhā. Na hi pabbajito parūpaghātīti yo adhivāsanakhantivirahitattā paraṃ upaghateti bādheti himsati, so pabbajito nāma na hoti. Catutthapādo pana tasseva vevacanaṃ. “Na hi pabbajito”ti etassa hi na samaṇo hotīti vevacanaṃ. Parūpaghātīti etassa paraṃ viheṭṭhayantoti vevacanaṃ. Atha vā parūpaghātīti sīlūpaghātī. Sīlañhi uttamattṭhena paranti vuccatī. Yo ca samaṇo paraṃ yaṃ kañci sattaṃ viheṭṭhayanto parūpaghātī hoti, attano sīlaṃ vināsako, so pabbajito nāma na hotīti attho. Athavā yo adhivāsanakhantiyā abhāvato parūpaghātī hoti, paraṃ antamaso ḍaṃsamakasampi sañcicca jīvitā voropeti, so na hi pabbajito. Kiṃ kāraṇā? Malassa apabbājītattā. “Pabbājayamattano malaṃ, tasmā pabbajitoti vuccatī”ti idaṃhi pabbajitalakkhaṇaṃ. Yopi na heva kho upaghateti, na māreti, api ca daṇḍādīhi viheṭṭheti, so paraṃ viheṭṭhayanto samaṇo na hoti. Kiṃ kāraṇā? Vihesāya asamitattā. “Samitattā hi pāpānaṃ, samaṇoti pavuccatī”ti idaṃhi samaṇalakkhaṇaṃ.

Dutiyagāthāya sabbapāpassāti sabbākusalassa. Akaraṇanti anuppādanaṃ. Kusalassāti catubhūmikakusalassa. Upasampadāti paṭilābho. Sacittapariyodapananti attano cittajotanaṃ, taṃ pana arahattena hoti. Iti sīlasaṃvarena sabbapāpaṃ pahāya samathavipassanāhi kusalaṃ sampādetvā arahattaphalena cittaṃ pariyodāpetabbanti etaṃ buddhānaṃ sāsanaṃ ovādo anusīṭṭhī ti.

Tatīyagāthāya anūpavādoti vācāya kassaci anupavadaṇaṃ. Anūpaghātoti kāyena upaghatassa akaraṇaṃ. Pātimokkheti yaṃ taṃ paatimokkhaṃ, atipamokkhaṃ, uttamasīlaṃ, pāti vā agativisesehi mokkheti duggatibhayehi, yo vā naṃ pāti, taṃ mokkhetīti “pātimokkha”nti vuccatī. Tasmīṃ pātimokkhe ca saṃvaro. Mattaññutāti paṭiggahaṇaparibhogavasena pamāṇaññutā. Pantañca sayanāsananti sayanāsanañca saṅghaṭṭanavirahitanti attho. Tattha dvīhiyeva paccayehi catupaccayasantoso dīpito hotīti veditabbo. Etaṃ buddhānaṃ sāsanaṃ etaṃ parassa anupavadaṇaṃ anupaghatanaṃ pātimokkhasaṃvaro paṭiggahaṇaparibhogesu mattaññutā aṭṭhasamāpattivasibhāvāya vivittasenāsanasevanañca buddhānaṃ sāsanaṃ ovādo anusīṭṭhīti. Imā pana sabbabuddhānaṃ pātimokkhuḍḍesagāthā hontīti veditabbā.

Devatārocanavaṇṇanā

91. Ettāvatā ca iminā vipassissa bhagavato apadānānusārena vitthārakathanena - “tathāgatassevesā, bhikkhave, dhammadhātu suppaṭividdhā”ti evaṃ vuttāya dhammadhātuyā suppaṭividdhabhāvaṃ pakāsetvā idāni - “devatāpi tathāgatassa etamatthaṃ ārocesu”nti vuttaṃ devatārocanaṃ pakāsetuṃ ekamidāhantiādīmāha.

Tattha subhagavaneti evaṃnāmake vane. Sālarājamūleti vanappatijeṭṭhakassa mūle.

Kāmacchandaṃ virājetvāti anāgāmiṃ maggena mūlasamugghātavasena virājetvā.
Yathā ca vipassissa, evaṃ sesabuddhānampi sāsane vutthabrahmacariyā devatā
ārocayiṃsu, pāḷi pana vipassissa ceva amhākañca bhagavato vasena āgatā.

Tattha attano sampattiyā na hāyanti, na vihāyanti avihā. Na kañci sattaṃ tapanti
atappā. Sundaradassanā abhirūpā pāsādikāti sudassā. Suṭṭhu passanti,
sundarametesam vā dassananti sudassī. Sabbeheva ca saguṇehi bhavasampattiyā ca
jetṭhā, natthettha kaniṭṭhāti akaniṭṭhā.

Idha ṭhatvā bhāṇavārā samodhānetabbā. Imasmiñhi sutte vipassissa bhagavato
apadānavasena tayo bhāṇavārā vuttā. Yathā ca vipassissa, evaṃ sikhīādīnampi
apadānavasena vuttāva. Pāḷi pana saṅkhittā. Iti sattannaṃ buddhānaṃ vasena
amhākaṃ bhagavatā ekavīsati bhāṇavārā kathitā. Tathā avihehi. Tathā atappehi.
Tathā sudassehi. Tathā sudassīhi. Tathā akaniṭṭhehi sabbampi
chabbīsati bhāṇavārasataṃ hoti. Tepiṭake buddhavadānaṃ aññaṃ sattaṃ
chabbīsati bhāṇavārasataparimāṇaṃ nāma natthi, suttantarājā nāma ayaṃ suttantoti
veditabbo. Ito paraṃ anusandhidvayampi niyyātento iti kho bhikkhaviṭṭhādimāha. Taṃ
sabbam uttānamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsinīyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahāpadānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια. 2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο. 1. Σχόλια για τη μεγάλη ομιλία για την καταγωγή έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org